

Verslag project Tijdelijke ondersteuning Nationale Parken

Drents-Friese Grensstreek

Dwingelderveld en Drents-Friese Wold

INHOUD

Algemene gegevens.....	5
Referentienummer 2016 8000 026 NP Drents-Friese grensstreek - Dwingelderveld	5
Referentienummer 2016 8000 011 NP Drents-Friese grensstreek Drents-Friese Wold	5
1. Inleiding	7
2. Governance en positie gemeenten	9
Voorwaarden gemeente Westerveld voor deelname aan het Impulsproject	9
3. Resultaten en conclusie per activiteit.....	11
Wat voorafging	11
Ambities uit de standaard	11
3.1 Landschapsvisie	15
3.1.1: Opstellen landschaps-ecologische analyse	16
3.1.2: Communiceren van de landschapsbiografie en landschaps-ecologische analyse.....	17
3.1.3: Opstellen Landschapsvisie	17
3.2 Impuls Streekbeheer landschap	18
3.2.1 Campagne uitbouw Streekbeheer in de verwevingsgebieden.....	19
3.2.2 Afstemmingsproces met samenwerkingspartners Streekbeheer	21
3.2.3 Investerings- en beheerplan landschap	23
3.3 Impuls duurzaam toerisme.....	24
3.3.1 Werkgroep beheer duurzaam toerisme i.o.....	24
3.3.2 Studie regionale samenhang bezoekersstromen.....	25
3.3.3: Investerings- en beheerplan Visitor Management NP nieuwe stijl.....	26
3.4 Impuls Communicatie en Educatie	28
3.4.1 Versterken en verdere ontwikkeling netwerken scholen en gastheren.....	29
3.4.2 Verkennen en opzetten nieuwe netwerken	30
3.4.3 Ontwikkeling educatie landschap en eco-hydrologische verbanden	31
3.5 Noaberschapslijn - Samenwerking	32
3.5.1 Versterken verbondenheid met de regio	32
3.5.2 Vernieuwing Governance	33
4. Toelichting op wijzigingen vergeleken met het projectplan	35
5. Toelichting op verschillen tussen begroting en werkelijke kosten	36
6. Cofinanciering	37
7. Knelpunten	38
8. Voortzetting van het project	39
9. Communicatie	41
10. Bijlagen.....	42

Concept eindverslag impuls project Tijdelijke ondersteuning Nationale Parken Drents-Friese grensstreek

Versie 14 maart 2024

Algemene gegevens

Referentienummer 2016 8000 026 NP Drents-Friese grensstreek - Dwingelderveld

penvoerder/aanvrager en contactpersoon **Provincie Drenthe, C. Scholten**
deelnemers waarover gerapporteerd wordt (met subsidie van meer dan € 25.000)

- **Stichting Landschapsbeheer Drenthe € 286.060,98**

begin- en einddatum van het project **1 januari 2021 – 31 december 2023**

Referentienummer 2016 8000 011 NP Drents-Friese grensstreek Drents-Friese Wold

penvoerder/aanvrager en contactpersoon **Provincie Drenthe, C. Scholten**
deelnemers waarover gerapporteerd wordt (met subsidie van meer dan € 25.000)

- **IVN Noord-Nederland - € 63.758,10**
- **Stichting Cultuurtoerisme Drenthe € 131.083,22**
- **Stichting Het Drentse Landschap € 77.821,55**

begin- en einddatum van het project **1 januari 2021 – 31 december 2023**

Dit is het gezamenlijk verslag van de Nationale Parken Dwingelderveld en Drents-Friese Wold.
Provincie Drenthe is penvoerder van de Stuurgroep RL DFG.

Disclaimer:

In dit verslag worden ook financiële gegevens per project gelinkt aan de begroting op hoofdlijnen in het projectplan. Deze gegevens zijn indicatief bedoeld voor bestuurlijk inhoudelijke verantwoording. Voor de financiële afrekening van de subsidie door RVO zijn de formeel goedgekeurde financiële verslagen bepalend. Bij verschil in bedragen zijn de financiële bijlagen leidend.

Fotografie: Karin Broekhuijsen (tenzij anders vermeld)

1. Inleiding

Dit is het eindverslag van het Impulsproject Tijdelijke ondersteuning Nationale Parken 2021-2023 van de Nationale Parken Dwingelderveld en Drents-Friese Wold. De Drents-Friese grensstreek, een gebied van ongeveer 600 km², beslaat een deel van het Drents plateau en de randzone daarvan met de overgang naar laagveengebieden. Daardoor kent het gebied een gradiënt van hoog naar laag, voedselarm naar voedselrijk en oud naar jong cultuurlandschap. Dit leidt tot een gevarieerde natuur. Binnen de streek liggen vier Natura2000-gebieden (Drents-Friese Wold, Dwingelderveld, Fochteloërveen en Holtingerveld), waarvan de eerste twee (samen ruim 150 km²) Nationaal Park zijn. Dit is de hoogste dichtheid van Nationale Parken en Natura2000-gebieden in ons land. De meeste broedlocaties van de kraanvogel in Nederland vind je hier. Het Dwingelderveld is het grootste aaneengesloten natte-heidecomplex van West-Europa, uniek in omvang en variatie. Het Aekingerzand in het Drents Friese Wold is een van de weinige actieve binnenlandse stuifzanden in Noordwest-Europa. De streek als geheel, inclusief de natuurgebieden, vormt een gaaf voorbeeld van een Drents esdorpenlandschap, rijk aan cultuurhistorische waarden, waaraan de ontstaansgeschiedenis nog goed is af te lezen (uit: Bidbook voor de verkiezing mooiste natuur van Nederland). In het gebied liggen de Nationale Parken Drents-Friese Wold en Dwingelderveld.

In 2013 zijn de besturen van Dwingelderveld, Drents-Friese Wold en Holtingerveld samen verdergegaan als Stuurgroep Regionaal Landschap Drents-Friese grensstreek (verder afgekort als Stuurgroep RL DFG). In gezamenlijkheid is de ambitie om de drie natuurkernen in samenhang met het omliggende landschap tot ontwikkeling te brengen.

De ambitie voor de toekomst is in 2016 door de samenwerkende overheden en partijen in de stuurgroep vastgesteld in de Ontwikkelagenda Regionaal Landschap Drents-Friese grensstreek. De ambitie is omschreven als: de combinatie van natuur en natuur- en landschapsinclusieve landbouw is een voorbeeld voor andere plattelandsgebieden in Europa. De achteruitgang van de biodiversiteit in de natuurkernen is tot staan gebracht, de waterhuishoudkundige omstandigheden zijn op orde. Er is een goed ontwikkelde en duurzame landbouw rond de natuurkernen, die de kwaliteiten van de natuurgebieden ondersteunt. Het landschap buiten de natuurkernen wordt gekoesterd en ontwikkeld en de (moderne) landbouw in dit landschap geldt als voorbeeld van natuur- en landschapsinclusieve landbouw. Er is voldoende budget voor de verbindende landschapselementen zoals houtwallen, natuurvriendelijke oevers en ecologisch beheerde bermen en akkerranden. Voor toeristen en recreanten zijn er voldoende recreatieve paden om het gebied in alle facetten te beleven. De kwaliteit van de horeca en verblijfsrecreatie sluit aan bij de verwachtingen van de toerist. Ondernemers vertellen het verhaal van de unieke kenmerken van het Regionaal Landschap. De dorpen staan centraal in de ontvangst en het verwennen en verrassen van bezoekers.”

De ambities staan nog steeds overeind, maar de omgeving is veranderd. De opgaven voor het verbeteren van natuur en water zijn scherper geworden. Door juridificering staan partijen vaker tegenover elkaar in plaats van als samenwerkende partners vooruitgang te boeken. De biodiversiteit en waterhuishouding zijn nog steeds niet op orde. Het landschap wordt ook buiten de natuurkernen weliswaar gekoesterd, maar aan middelen voor uitvoering en beheer is een tekort. Er is onvoldoende budget voor verbindende landschapselementen. De fiets-, wandel- en ruiterspaden in het gebied nemen af en het beheer laat te wensen over. Kortom: de ambities staan overeind, er is voldoende overleg en er zijn voldoende regels, maar het ontbreekt aan uitvoeringskracht en -middelen.

Hoewel de tijdelijke rijkssubsidie Nationale Parken daar geen structurele oplossing voor biedt, is de intentie geweest om de middelen in te zetten om te komen tot uitvoeringsgerede plannen met een structurele financiering uit drie bronnen:

1. bijdragen van de beide provincies in uitvoeringsgerichte projecten Nationale Parken;
2. vergroten van de inzet van boeren, burgers en recreatieondernemers in concrete projecten;
3. rijksmiddelen voor Nationale Parken, dan wel het benutten van koppelkansen met rijksopgaven (bos, stikstof, klimaat etc).

Daarvoor hebben we in het projectplan opgeschreven dat we de tijdelijke middelen van het rijk voor Nationale Parken inzetten op een:

1. door alle partijen gedragen landschapsvisie;
2. impuls voor landschap in de vorm van Streekbeheer met beheer- en investeringsplan;
3. impuls voor duurzaam toerisme met bezoekersstromenonderzoek en beheer- en investeringsplan
4. impuls voor natuureducatie
5. goed gesprek over passende governance

2. Governance en positie gemeenten

In de stuurgroep RL DFG zijn twee provincies, inmiddels vijf gemeenten en het waterschap vertegenwoordigd, vier terrein beherende organisaties en Drents particulier grondbezit, landbouw- en recreatieorganisaties.

Voorwaarden gemeente Westerveld voor deelname aan het Impulsproject

De gemeente Westerveld heeft vanwege de grote oppervlakte in het gebied extra aandacht gevraagd voor haar positie in de Stuurgroep RL DFG. De Nationale Parken Drents-Friese Wold en het Dwingelderveld, evenals het Holtingerveld en het tussenliggende gebied beslaan voornamelijk het grondgebied van de gemeente Westerveld. Uitgangspunten daarvoor heeft de gemeente vastgelegd in een beeldkwaliteitsplan, een landschapsontwikkelingsplan, woonvisie, structuurvisie en de omgevingsvisie. Deze documenten zijn voor de gemeente Westerveld leidend als het gaat om (ruimtelijke) ontwikkelingen vooral ook buiten de natuurkernen. De uitgangspunten gelden in feite ook voor de andere deelnemende gemeenten.

Vanwege de bijzondere positie heeft de gemeente voorwaarden gesteld waaronder de gemeente de aanvraag voor een subsidie wilde ondersteunen. Een belangrijk punt daarbij is herijking van de huidige governance oftewel stuurgroep RL DFG en de wijze waarop de bijzondere positie van de gemeente Westerveld daarin verankerd is.

Een onderdeel van het project is dan ook de herijking van de governance. Hoewel dit nog niet tot een geaccordeerd nieuw model heeft geleid, zijn er wel stappen gezet. (zie voor de inhoud paragraaf 3.5.2 Vernieuwing Governance op pagina 33)

De slag om te komen tot een nieuwe samenstelling, waarbij er balans is tussen brede afstemming en slagkracht, is nog niet afgerond. Vooruitlopend op een andere samenstelling is wel al de gemeente Weststellingwerf aan tafel gevraagd, die in de zuidwesthoek grenst aan Nationaal Park Drents-Friese Wold, maar in het verleden geen deel uitmaakte van het Overlegorgaan en daarom niet meegenomen is bij de samenvoeging in 2013. Het gesprek met de gemeente Weststellingwerf is gestart vanuit vragen rond de landschapsvisie en heeft ertoe geleid dat vanuit ambitie (natuurgebieden in het landschap) de rol van Weststellingwerf naar de toekomst toe wezenlijk is voor de gebiedsontwikkeling in gezamenlijkheid.

Inhoudelijk waren de voorwaarden van de gemeente Westerveld dat het Nationaal Park geen bevoegdheden van de gemeente zou overnemen en ook geen bindende uitspraken zou doen over grondgebied van de gemeente. In de gesprekken over de governance en stip op de horizon zijn deze aspecten nadrukkelijk benoemd en besproken. De conclusie is dat dit geldt voor alle partijen en dat het doel van de samenwerking rond de Nationale Parken vooral gericht is op het verkennen van mogelijkheden om elkaar te versterken, om samen zorg te dragen voor balans in natuur en landschap en leefbaarheid (inclusief toegankelijke natuur en economisch perspectief voor bedrijven in de regio).

Tot slot was de gemeente helder dat een eventuele wijziging van de begrenzing van het Nationaal Park niet zonder instemming van de meerderheid van alle gemeenteraden kan worden aangevraagd. Ondertussen is het niet meer noodzakelijk om letterlijk door te groeien naar een groter oppervlak Nationaal Park. Het beleidsprogramma Nationale Parken 2024-2030 stelt, anders dan het concept werkkader en leidraad, geen eisen meer aan de begrensde omvang van de Nationale Parken (meer dan de omvang van de parken in Nederland nu al hebben).

Samengevat kunnen we vaststellen dat bij aanvang er in de gemeente veel vragen waren rond zeggenschap en besluitvorming over gewijzigde begrenzing van de Nationale Parken en in hoeverre de positie van de gemeenteraad daarin voldoende geborgd was. We kunnen na drie jaar regelmatig overleg, ook met de gemeenteraad, vaststellen dat we die vragen afdoende beantwoord hebben.

Het gesprek over positie en zeggenschap van de afzonderlijke partijen in het bestuur van de Drents-Friese grensstreek is nog gaande.

3. Resultaten en conclusie per activiteit

Wat voorafging

In 2016 stelde de stuurgroep RL DFG de Ontwikkelagenda vast met daarin lange termijn doelen en sprak de ambitie uit voldoende financiële middelen te genereren voor het realiseren daarvan. In datzelfde jaar diende de stuurgroep het Bidbook Mooiste Natuurgebied in voor dit gebied. In beide documenten legt de stuurgroep een duidelijke relatie tussen RL DFG en Noordwest-Overijssel in het algemeen en Nationaal Park Weerribben-Wieden in het bijzonder.

In 2018 verscheen het “werkkader, standaard gebiedsaanduiding Nationaal Park”, met daarin 12 criteria. In 2020 heeft het rijk de subsidieregeling tijdelijke ondersteuning Nationale Parken geopend. De minister van LNV verstrekt op aanvraag subsidie uit deze regeling aan een deelnemer in een samenwerkingsverband Nationaal Park voor activiteiten die gericht zijn op het toewerken naar de ambities uit de standaard Nationaal Park:

De stuurgroep is van mening dat de in 2016 vastgestelde Ontwikkelagenda qua doel en ambitie vergelijkbaar is met het in het kader van de standaard gewenste Ambitiedocument. Maar er zijn voor het RL DFG en de daarbinnen gelegen parken nog wel een aantal stappen te zetten. De doelen moeten concreter richting uitvoering en proces uitgewerkt worden. Ook financiering van uitvoering en beheer is nog onvoldoende gedekt. Behulpzaam daarbij is onderstaand overzicht met daarin de criteria van de standaard en de huidige stand van zaken in RL DFG (en de twee Nationale Parken daarbinnen).

Ambities uit de standaard

	Criterium standaard	Stand 2020	Wijziging eind 2023
1.	Omvang van één natuurkern van minimaal 1.000 hectare	NP Drents-Friese Wold (N2000) en Leggelderveld bijna 7.500 ha, NP Dwingelderveld (N2000) ruim 3.700 ha, Holtingerveld (N2000) bijna 1.800 ha, Fochteloërveen (N2000) 2.500 ha, boswachterij Ruinen 1.100 ha en nog diverse kleinere natuurgebieden zoals Rheebruggen, bossen van de maatschappij van Weldadigheid. Samen vormt het natuuroppervlak bijna 17.500 hectare. Het RL DFG als werkgebied beslaat circa 45.000 - 60.000 hectare.	Geen wijzigingen in omvang natuurgebieden.
2.	Ecologische samenhang met natuurlijke processen	Het gebied kent de hoogste dichtheid van Nationale Parken en N2000-gebieden in ons land. Het ecosysteem is nauw verbonden met laaglandbeken die ontspringen in deze gebieden en via NW-Overijssel uitkomen in het IJsselmeer. De afgelopen dertig jaar is succesvol gewerkt aan een zo natuurlijk mogelijk watersysteem.	Lokaal verdere verbetering van hydrologisch en ecologisch systeem en planvorming hiertoe.

3.	Natuur-, cultuur- en landschappelijke waarden zijn onderscheidend	Het gebied is landelijk en Europees onderscheidend door met name de gaafheid en samenhang van het esdorpenlandschap, de koloniën van weldadigheid – genomineerd voor UNESCO werelderfgoed, veenontginningen, woeste gronden en het laagveengebied. En met als basis het aardkundige systeem van het glaciale morene landschap doorsneden door -smeltwater- dalen; dekzandruggen pingoruïnes en stuifzanden.	De Unesco aanwijzing Kolonie van Weldadigheid is een feit
4.	Ruimtelijke inrichting en waarden in overeenstemming met de gebiedsidentiteit	De kwaliteit van landschap en recreatieve voorzieningen is de afgelopen jaren afgenomen als gevolg van bezuinigingen op de gedecentraliseerde natuur-, recreatie- en landschapstaken (ROL/RAL, ILG, SNL, etc). In 2018 is voor dit gebied de merkuids “weldadige natuur van Drenthe” opgesteld. Hierin staan diverse aanbevelingen die kunnen worden uitgewerkt in een kwaliteitsimpuls voor landschap en duurzame recreatie.	De dorpsplannen en het investerings- en beheerplan landschap biedt houvast voor verdere versterking van het landschap en de gebiedsidentiteit. Samen vormen ze bouwstenen voor het ambitiedocument.
5.	Samenhang en identiteit	Hoewel destijds de beide Nationale Parken zijn begrensd tot voornamelijk natuurgebieden, is de identiteit hiervan sterk verbonden met de omliggende dorpen en het agrarische gebied. Met de ontwikkeling van een landschapsvisie wordt ingezet op het versterken van de landschappelijke samenhang tussen Nationale Parken en omliggende dorpen en het agrarisch gebied.	De landschapsvisie heeft nog niet geleid tot een gedragen eindproduct. Het proces en bijbehorende discussie hebben wel inzicht opgeleverd waar het knelt.
6.	Herkenbaarheid en beleefbaarheid	Met name de beleefbaarheid van het gebied en daarbinnen de beide Nationale Parken kan beter. De recreatieve basisinfrastructuur is verouderd. Mede om die reden is er de ambitie voor een impuls duurzame recreatie met een betere samenhang tussen dorpen, tussengebied, randgebieden en kerngebieden.	De studie bezoekersstromen en het advies investerings- en beheerplan bieden het kader om verder te werken aan versterken van beleefbaarheid, in balans met de natuur. GS van Drenthe hebben financiële middelen toegezegd voor versterking van R&T de komende 4 jaar.

7.	Verbondenheid met regionale gemeenschap	Van oudsher is er in dit gebied sprake van noaberschap en actieve dorpsgemeenschappen. De verbondenheid met het dorp en het direct daaromheen liggende landschap, randzones en tussengebied is minstens even groot als de verbondenheid met de natuurkernen binnen de huidige beide Nationale Parken. Er is van oudsher (boermarken) samenhang tussen deze gebieden. Streekbeheer is één van de te ontwikkelen ambities om de verbondenheid en samenhang te versterken dan wel te herstellen.	In 5 dorpen heeft Landschapsbeheer Drenthe samen met inwoners gewerkt aan streekbeheer en nieuwe dorps-ambitieplannen. Rondom deze groepen zijn vele initiatieven ontstaan, die bijdragen aan de "reuring" in het dorp en een positieve boodschap geven over de (waarde van) natuur.
8.	Educatie	Natuureducatie is dankzij een structurele financiële bijdrage van de provincie Drenthe ook na de decentralisatie voor de beide parken op peil gebleven en kan zich conform de ambities van de stuurgroep naast de kerngebieden nog sterker richten op de dorpen en het tussengebied.	Met impuls Educatie heeft het IVN nieuwe doelgroepen bereikt, zoals de kinderopvang.
9.	Onderzoek	In het gebied is in de N2000 gebieden veel ecologisch onderzoek gedaan. Onderzoek naar landschap en recreatie is daarbij achtergebleven, evenals ecologisch en aardkundig onderzoek in het tussengebied. Sinds de decentralisatie natuur zijn er nauwelijks middelen over voor onderzoek. De landschapsvisie en impuls duurzame recreatie geven invulling aan onderzoek naar recreatie en biodiversiteit.	Het bezoekersonderzoek heeft inzage gegeven in (ervaren) drukte voor mensen, daarbij is gebruik gemaakt van het model Avamar 2.0. Aanvullend is door Sovon/Ravon onderzoek gedaan naar verstoring gevoeligheid voor dieren in de natuurgebieden.
10.	Governance	In 2013 is de Stuurgroep RL DFG ingesteld met daarin alle betrokken partijen uit de voormalige overlegorganen. Dit is een brede stuurgroep, waarmee betrokkenheid en draagvlak geborgd is. Er is behoefte aan meer uitvoeringskracht door enerzijds meer betrokkenheid van inwoners en anderzijds door het genereren van meer middelen voor uitvoering en beheer van plannen.	Het proces heeft geleid tot toevoeging van de gemeente Weststellingwerf aan de samenwerking. De verdere uitwerking moet nog concreet vormkrijgen.

11.	Ambitiedocument	In 2016 is een ambitiedocument (ontwikkelagenda) opgesteld. Deze is nog steeds actueel, evenals het destijds ingediende bidbook Mooiste Natuurgebied van Nederland	De plannen voor duurzaam toerisme en landschapskwaliteit bieden een bouwsteen voor het ambitiedocument. De Concept-landschapsvisie is onvoldoende breed gedragen om te kunnen vaststellen, maar bevat wel een aantal waardevolle basiselementen die meegenomen kunnen worden in het ambitiedocument.
12.	Uitvoeringsagenda	Uitvoering van landschaps- en recreatiedoelen stagneert als gevolg van onvoldoende dekkingsmiddelen voor inrichting en beheer. Zowel de impuls streekbeheer landschap als de impuls duurzame recreatie is hierop gericht.	Breed draagvlak voor zowel het plan duurzaam toerisme als streekbeheer, leidt ertoe dat er door verschillende overheidsorganisaties geld beschikbaar wordt gesteld voor uitvoering.

We hadden beoogd gebiedsgerichte doorvertalingen te maken voor verschillende (rijks) programma's zoals NPLG, Deltaprogramma Biodiversiteit, de bossenstrategie enzovoort. Echter door provinciale verkiezingen en de val van het Kabinet, lopen die programma's op nationaal niveau achter, is er onzekerheid over beschikbaarheid van geld en niet in de laatste plaats nog steeds grote onduidelijkheid op perspectief voor de landbouw. We hebben de onzekerheden zo goed mogelijk verwerkt in de toekomstplannen. Maar met name de onduidelijkheid waar het heen gaat met de landbouw, speelt ons flink parten.

3.1 Landschapsvisie

Het doel van dit project is te komen tot een visie op de toekomstige landschappelijke ontwikkeling die voor alle partijen inspiratie biedt om zorgvuldig met het landschap om te gaan en waar mogelijk het landschap bij nieuwe ontwikkelingen te versterken. Waar nodig is deze visie de basis voor advisering vanuit natuur en landschap in andere processen zoals het NPLG en de uitwerking van de klimaatopgaven. Tegelijkertijd biedt het een kader voor projecten en activiteiten van de stuurgroep zelf om het gebied in en rond de natuurkernen te versterken.

Voorafgaand aan het project hebben we een beschrijvend verhaal over het ontstaan van het landschap en de invloed van de mens daarop laten opstellen (de landschapsbiografie Drents-Friese grensstreek – deze is in februari 2024 in boekvorm uitgegeven; ISBN 9789023259909).

Ruimte is schaars en verweving noodzakelijk

Onze ambitie is om in het RL DFG de nieuwe ruimtelijke opgaven te verweven met het versterken van het landschap, zowel in de natuurgebieden als in het tussenliggende (landbouw)gebied. Elke verandering biedt ook kansen. Daarbij moet waardevol cultuurlandschap en de afwisseling van open en gesloten gebieden worden behouden.

Het is niet gelukt om aan het eind van het proces tot een gedragen landschapsvisie te komen. In het gebied liggen meerdere Natura 2000 gebieden daarnaast speelt ook de opgave van water vasthouden in de beekdalen (de grondwaterpeilen moeten omhoog). Daarnaast speelt de transitie-opgave voor de landbouw. Het ontbreekt echter nog steeds aan perspectief op een realistisch nieuw verdienmodel. Ook blijft onduidelijk wat er moet gebeuren, als de natuurdoelen definitief niet haalbaar blijken. Deze onzekerheid duurt al erg lang en raakt vele agrarische gezinnen in de regio direct in hun bestaanszekerheid. De bezorgdheid over de toekomst betreft niet alleen de agrarisch ondernemers, maar ook hun omgeving (toeleveranciers en verwerkende industrie). Deze gezinnen hebben hun wortels in de gemeenschappen rond de natuurgebieden. Niemand kan zich een landschap zonder agrarisch ondernemerschap voorstellen. Natuurinclusief en extensief lijken sleutelwoorden. Echter dat zijn op dit moment geen economisch rendabele opties voor veel bedrijven. De frustraties over het gebrek aan perspectief, klinken door in de gesprekken over natuur (en de toekomst van het Nationaal Park). De pijn van verandering lijkt vooralsnog eenzijdig op de agrarische sector en de ruimte voor landbouw te drukken. Dit gebrek aan toekomstperspectief is de belangrijkste oorzaak gebleken van het niet kunnen komen tot een gemeenschappelijke visie op landschap.

Verloop van het proces

Eind 2020, begin 2021 bleek dat woordgebruik in de projectaanvraag tot veel discussie leidde. De gemeenteraad van Westerveld hechtte aan haar autonomie rondom het begrenzingsvraagstuk en zag de landschapsvisie als bouwsteen voor de omgevingsvisie die dient als een juridisch (bindend) instrument voor ruimtelijke plannen. Het heeft meer dan een jaar gekost om tot een gedragen oplossing te komen. Door een toezegging aan de gemeenteraden is het project gestart. Ook tijdens het project bleek de governance en de onderlinge afhankelijkheid een rol te spelen met name rondom de landschapsvisie – wie gaat waarover en kan een stuurgroep in meerderheid besluiten als het minderheidsbelang substantieel is.

Vervolgens bleek uit de eerste offerteronde dat het opstellen van een landschapsinspiratiedocument meer tijd (en dus geld) kost dan we hadden begroot. We hebben dus een meervoudig offertetraject moeten starten, waardoor we uiteindelijk in het najaar 2022 zijn gestart met het opstellen van de landschapsvisie.

Het opstellen van een landschapsvisie wilden we insteken als een interactief proces met boeren, burgers en recreatieondernemers in de regio. Echter participatie, zeker in deze tijd met polariserende belangen, kost veel tijd. Tijd die we niet meer hadden. Gevolg is dat we in het voorjaar van 2023

besloten te werken met een klankbordgroep als afspiegeling van de samenleving in plaats van een brede raadpleging. Omdat een klankbordgroep ook tijd en rust nodig heeft om bouwstenen te doorleven, is er weinig gecommuniceerd met de omgeving. Feitelijk zijn we pas begin november naar buiten gegaan. En toen bleek met name het onderdeel perspectief van de agrarische sector niet goed uitgewerkt in de concept visie. Het benoemen van gebieden die wel of niet geschikt zijn voor reguliere landbouw lukte niet. Enerzijds door het ontbreken van het landbouwakkoord, maar ook door het ontbreken van een afgeronde Landschaps-ecologische analyse van het gebied (zie 3.1.1: Opstellen landschaps-ecologische analyse op paginanummer 16).

Tot slot hebben we besloten om te werken met landschapstegels in plaats van met visiekaarten. Dit is een instrument om de kenmerken van het huidige landschap te laten zien. In de praktijk bleek de tegel met alle mogelijke opties voor 2050 erg vol te zijn, wat te weinig duiding gaf voor de te volgen weg voor de ontwikkeling van het landschap naar de toekomst.

Gedurende het gebiedsproces en ook op grond van de presentaties bleek dat de visie niet aan de verwachtingen voldeed. Onder meer uit de ambtelijke reacties bleek dat op een aantal punten men zich niet kon vinden in de visie. Zo bleek het landbouwgedeelte geen perspectief te bieden, een reactie die breder vanuit de agrarische hoek te horen was. Ook het perspectief voor de recreatiesector ontbrak grotendeels. Daarnaast konden de gemeenten en natuurorganisaties zich nog onvoldoende vinden in de visie-uitwerking. Om deze reden is door de Stuurgroep Regionaal Landschap ZW Drenthe besloten om een pas op de plaats te maken en na te gaan op welke wijze het proces op een manier kan worden afgerond die instemming heeft van de betrokken partijen.

Het niet op tijd opleveren van een landschapsvisie heeft ook effect op de andere projecten. De visie zou deels een basis vormen voor het investeringsplan landschap (streekbeheer) en het investeringsplan duurzaam toerisme. Zie de desbetreffende rapportage hoe dit gemis is opgelost.

3.1.1: Opstellen landschaps-ecologische analyse

Ten behoeve van landbouw, klimaat, wonen en natuur is het belangrijk te weten wat de eco-hydrologische samenhang is in het gebied. In hoeverre kan dat, met de huidige en toekomstige functies, verbeterd worden. En wat de natuur (binnen N2000) nodig heeft om ook op lange termijn met klimaatverandering robuust te (worden) blijven. Omdat er van oudsher een relatie was tussen hooggelegen veen- en heide gebied in RL DFG en laagveenmoerassen in Noordwest Overijssel, was het onze bedoeling deze studie samen met Weerribben-Wieden uitvoeren. De gekozen insteek is dat we wel twee opdrachten gegeven hebben, ieder voor zich, maar aan dezelfde onderzoeker bij Staatsbosbeheer.

De LESA vormt evenals de eerder afgeronde landschapsbiografie een bouwsteen voor de Landschapsvisie. De opsteller van de LESA (vanuit SBB) heeft de LESA in 2022 grotendeels en in concept uitgewerkt onder begeleiding van een inhoudelijke werkgroep bestaande uit landschapsecologen van de natuurorganisaties. De analyse van 6 deelgebieden heeft plaatsgevonden en is begin 2022 gepresenteerd aan het kernteam (zie voor beschrijving rol en samenstelling kernteam paragraaf 3.5.2 Vernieuwing Governance op pagina 33). De inhoud van de LESA kon op deze wijze meegenomen worden in het Landschapsvisie-proces. De LESA is in februari 2023 in een aparte sessie gepresenteerd aan bureau Eelerwoude. (Eelerwoude heeft de opdracht gekregen om de landschapsvisie voor het RL DFG op te stellen. Zie verder 3.1.3: Opstellen Landschapsvisie op de volgende bladzijde). Met de presentatie van de LESA kon Eelerwoude de opgedane inhoudelijke kennis op een goede manier in de Landschapsvisie verwerken. Door diverse omstandigheden lukte het nog niet eind 2023 de LESA definitief als op zichzelf staand document af te ronden.

Begroting 3.1.1

Beschrijving	Begrote kosten	Gerealiseerde kosten
Externe opdracht analyse via HDL ¹	€ 10.000	€ 0
Procesbegeleiding HDL	€ 1.593	€ 0
Totaal inzet partners (a 60 euro per uur)	€ 29.100	€ 12.000

3 1.2: Communiceren van de landschapsbiografie en landschaps-ecologische analyse

De stuurgroep heeft in juni 2020 opdracht gegeven om een landschapsbiografie op te laten stellen (kosten voor opstellen van de landschapsbiografie vallen buiten deze aanvraag). De gebiedsbeschrijving is in februari 2021 digitaal opgeleverd en ligt vanaf februari 2024 in de boekhandel. We wilden de kennis van de landschapsbiografie delen in bijeenkomsten in het gebied. In 2021 waren bijeenkomsten van meer dan 10-12 personen in een groot deel van het jaar niet toegestaan. Bovendien is een belangrijke doelgroep de wat oudere inwoner, die extra voorzichtig was met het oog op besmetting. Wij hebben daarom gekozen voor de vorm van een webinar (met terugkijkoptie zie <https://youtu.be/8AJt90hcQzw>). In november 2021 hebben de schrijvers het verhaal van het landschap in een webinar toegelicht. Er waren ruim 150 deelnemers aan het webinar en het webinar is achteraf nog circa 350 keer bekeken. Deze ervaring leverde op dat we het webinar als middel vaker inzetten om brede groepen te informeren.

Begroting 3.1.2:

Beschrijving	Begrote kosten	Gerealiseerde kosten
communicatie middelen via HDL:	€ 1.500	€ 0
Procesbegeleiding HDL:	€ 1.328	€ 0

3.1.3: Opstellen Landschapsvisie

Eind 2023 was de oplevering voorzien van de Landschapsvisie RL DFG door bureau Eelerwoude. In 2023 is hard gewerkt om de inventarisatie, analyse en visievorming gefaseerd uit te werken en het gebiedsproces er omheen goed te laten verlopen. In november is de concept-visie gepresenteerd aan onder andere de klankbordgroep, de ambtelijke werkgroep en aan het kernteam dat de visie begeleidde. Gedurende het gebiedsproces en ook op grond van de presentaties bleek dat de visie nog onvoldoende aan de verwachtingen voldeed. Onder andere uit de ambtelijke reacties bleek op een aantal punten dat men zich niet kon vinden in de visie. Zo bleek het landbouwaspect nog onvoldoende perspectief te bieden. Deze reactie werd breder vanuit de agrarische sector gehoord. Ook de gemeenten en natuurorganisaties konden zich nog onvoldoende vinden in de visie-uitwerking. Om deze reden is eind december 2023 door de Stuurgroep RL DFG besloten om een pas op de plaats te maken en na te gaan op welke wijze het proces op een manier kan worden afgerond die instemming heeft van de betrokken partijen.

Begroting 3.1.3:

Beschrijving	Begrote kosten	Gerealiseerde kosten
Externe opdracht Landschapsvisie	€ 113.000	€ 130.045
Procesbegeleiding HDL	€ 3.098	€ 2.065

¹ De opdracht voor communicatie over de landschapsvisie is via het projectonderdeel Noaberschap verantwoord.

Totaal inzet partners a 60 euro/uur	€ 12.300	€ 1.108
--	----------	---------

3.2 Impuls Streekbeheer landschap

Buiten het Natuurnetwerk Nederland zijn investeringen en het beheer van het landschap sinds de decentralisatie van het rijk niet meer geborgd. Daarom ontwikkelde Landschapsbeheer Drenthe in de periode 2013 – 2020 Streekbeheer samen met gemeenten en provincie Drenthe. Streekbeheer is in de kern het verleiden, begeleiden en ondersteunen van bewoners die zich willen inzetten voor onderhoud en beheer van landschap en natuur in hun leefomgeving. In Zuidoost Friesland (waarbinnen gemeente Ooststellingwerf) is met dit project een soortgelijke werkwijze ontwikkeld door Landschapsbeheer Fryslân.

Het begeleiden bestaat uit het leggen van verbindingen tussen bewoners en eigenaren van (natuur)terreinen en landschappelijke objecten, het geven van beheer- en onderhoudsadviezen, beschikbaar stellen van (hand)gereedschappen en persoonlijke beschermingsmiddelen met bijbehorende instructies, aanbieden en organiseren van cursussen, informatieavonden etc.

Het werken aan de eigen groene leefomgeving draagt bij aan natuur, biodiversiteit, landschapskwaliteit en betrokkenheid en identiteit van bewoners.

In het RL DFG waren in 2020 circa 100 bewonersgroepen actief, waarvan ongeveer 45 in de randgebieden rondom de Nationale Parken Drents-Friese Wold en Dwingelderveld. Alle gemeenten en de betrokken provincies ondersteunen landschapsbeheer waarbij per groep per jaar ca 15-25 uur begeleiding beschikbaar is. Dit is gemiddeld voldoende voor een bestaande reguliere groep met terugkerende uitvoer/onderhoudswerkzaamheden. Het budget voor Streekbeheer in het RL DFG was jaarlijks circa € 340.000,-. Dit is een fractie van de voor landschap beschikbare middelen in de periode vóór de decentralisatie van het rijksbeleid voor Nationale Parken en landschap. Maar door de inzet van actieve burgers bij streekbeheer is met betrekkelijk geringe middelen toch veel resultaat geboekt. De in 2013-2020 ontwikkelde “formule” moet worden heroverwogen, waarbij duurzame bewonersgroepen en zelfstandige groei mogelijk blijft

Doel van het impulsproject op dit onderdeel is enerzijds het uitbreiden van het aantal groepen en vrijwilligers in het landschap door de begeleidingscapaciteit bij Landschapsbeheer Drenthe en Landschapsbeheer Friesland te vergroten. Anderzijds is het nodig de inzet van vrijwilligers meer in lijn te brengen met gebiedsdoelen voor landschap.

Via betrokkenheid bij beheer van het landschap in de directe woonomgeving, raken we in gesprek met bewoners en ondernemers. Op die manier organiseren we ook participatie in de landschapsvisie en de toekomst van een bredere groep bewoners dan de usual suspects in gebiedsprocessen.

Het resultaat van dit projectonderdeel is dat het aantal actieve groepen in 5 dorpen van 18 naar 47 is gegaan en het aantal vrijwilligers in de 5 betrokken dorpen van 109 naar 323. Op beide onderdelen is de beoogde verdubbeling dus ruimschoots gehaald. En dat in een tijd dat gemiddeld genomen het aantal actieve vrijwilligers, zeker in het groen, afneemt.

De werving en het opzetten van nieuwe groepen hebben we gedaan in de dorpen Diever, Havelte, Ruinen, Oosteinde en Appelscha.

De groepen hebben zelf een breed scala aan activiteiten georganiseerd. Van excursie tot workshop, van plantenruilmarkt tot brainstormsessies. Zie voor een overzicht Tabel 1

Dorp	Activiteit	datum	Aantal deelnemers
Ruinen	Lezing Groen en Doen	6 oktober 2022	35 deelnemers
	Lezing Vergroenen buurt-tuin-erf	8 november 2022	11 deelnemers
	Lezing tuinvogels	15 november 2022	45 deelnemers
	Lezing cultuurhistorie Ruinen	13 februari 2023	10 deelnemers
	Netwerkbijeenkomst Ruinen	30 maart 2023	-
	Snoeicursus fruitbomen	24 juni 2023	-
	Workshop fruitboomsnoei	11 november 2023	-
	Workshop fruitboomsnoei	25 november 2023	-
Havelte	Opstart brainstormavond Havelte	9 mei 2023	-
	Fietsexcursie biodiversiteit	31 mei 2023	-
	Uitwisselingsavond Waterbolkpark	15 juni 2023	17 deelnemers
	Excursie landschapselementen en cultuurhistorie	3 juni 2023	7 deelnemers
	Cursus houtwallen en singels	12 en 15 oktober 2023	16 deelnemers
Diever	Lezing ontstaansgeschiedenis landschap	19 mei 2022	20 deelnemers
	Workshop Koken uit de Natuur	28 oktober 2022	-
	Paddenstoelenexcursie	29 oktober 2022	20 deelnemers
	Planten en zadenruilmarkt Diever	1 april 2023	64 deelnemers
	Cursus landschap schilderen	13 mei 2023	9 deelnemers
	Dorpsbijeenkomst ambitiedocument	22 mei 2023	11 deelnemers
	Nachtvlinderexcursie	4 juli 2023	15 deelnemers
	Planten en zadenruilmarkt Diever	14 oktober 2023	50 deelnemers
	Excursie pingoruïne	3 november 2023	7 deelnemers
	Lezing landgoederen in Diever	15 november 2023	-
	Uitdeelactie bloembollen	1 december 2023	-
Oosteinde	Kennismakingsoverleg Oosteinde	14 oktober 2022	-
	Brainstormavond Oosteinde	9 maart 2023	-
	Lezing Aardkundige waarden	8 juni 2023	16 deelnemers
	Lezing Insecten en ecologische verbetering van erf/tuin	4 juli 2023	20 deelnemers
	Brainstormavond ambitiedocument	9 september 2023	-
	Lezing uilen en roofvogels	11 oktober 2023	19 deelnemers
Appelscha	Opstart netwerkbijeenkomst Appelscha	19 januari 2023	-
	Brainstormsessie Appelscha	16 februari 2023	-
	Rondleiding Bergje en Kerkebos	11 maart 2023	-
	Brainstormsessie Appelscha	15 mei 2023	-
	Boerenmarkt en opendag moestuin	27 mei 2023	-
	Impulsbijeenkomst	8 juni 2023	-

Tabel 1

3.2.1 Campagne uitbouw Streekbeheer in de verweingsgebieden

Om aan nieuwe groepen en vrijwilligers te komen, heeft Landschapsbeheer het netwerk dat ze al hadden benut, en actief geworven in de 5 genoemde dorpen.

Door in de campagne aan te sluiten op de eigen dorpsomgeving blijft de betrokkenheid dicht bij de eigen gemeenschap. In alle dorpen is met inwoners en ondernemers (ook boeren) een ambitiedocument voor verbetering van het landschap in en rond het dorp opgesteld. Hierin zijn de

resultaten vanuit het project in het betreffende dorp vastgelegd. Daarnaast bevatten deze documenten ambities en concrete wensen vanuit het dorp voor het behouden, herstellen en beheren van de natuur- en landschapskwaliteit in en rondom het dorp, ideeën voor versterking van de beleefbaarheid, kansen voor het verhogen van natuurwaarden en kansen voor aandacht en herstel van cultuurhistorische- en aardkundige waarden. Het was de bedoeling dat in de lokale ambitiedocumenten ook met elkaar de doorvertaling van de landschapsvisie naar concrete uitwerking zou plaatsvinden. Door het ontbreken van een gedragen landschapsvisie, heeft Landschapsbeheer z'n eigen expertise op het gebied van landschap en landschapshistorie ingebracht. Daarmee is er toch een link tot stand gebracht tussen concrete plannen uit de dorpen en een verbinding met herstel van het oorspronkelijk landschap en structuren van Drenthe.

De inspiratiedocumenten van de dorpen bieden de dorpen een basis om de komende jaren aan de slag te gaan met concrete uitvoeringsgerichte projecten die bijdragen aan de verwevenheid van het landschap in de Drents-Friese grensstreek. In die lokale uitwerkingen is er afhankelijk per gebied ook geëxperimenteerd met koppelingen met de transitieopgaven klimaat, energie en landbouw.

Zie in Figuur 1 een overzicht van de belangrijkste ambities en wensen uit de verschillende dorpen. Verschillende projecten hiervan zijn al in uitvoering genomen.

<p><u>Diever</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Landschaps- en ervenproject • Herstel- en onderhoudsproject houtwallen en –singels • Fruitboomproject • Pilotproject authentieke essen • Ommetjesproject • Project vergroening kernen
<p><u>Havelte</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Project uitvoering toegangspoort Holtingerveld (wordt uitgevoerd) • Groene Trains Trainships (wordt uitgevoerd) • Herstel Havelter Schapendrift • Landschaps- en ervenproject • Herstel- en onderhoudsproject houtwallen en –singels • Pilotproject authentieke essen • Pilotproject inpasbaarheid woningbouw in landschap
<p><u>Oosteinde</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Landschaps- en ervenproject • Herstel- en onderhoudsproject houtwallen en –singels • Fruitboomproject • Project verhoging bloemenrijkdom • Dr. Larijweg (dubbellint) • Project water vasthouden
<p><u>Ruinen</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ervenproject • Herstel- en onderhoudsproject houtwallen en –singels • Pilotproject authentieke essen • Kloostertuin • Toegangspoort Ruinen • Project water vasthouden
<p><u>Appelscha</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Akkerranden inzaaien • Heggen-hagen struweel • Ontwikkeling/aanleg waterberging • Landschappelijke inpassing erven • Behoud- en herstelproject landschapselementen • Organisatie cursussen en lezingen

Figuur 1

De volledige plannen zijn opgenomen in bijlage 10d Investerings- en beheerplan Landschap en dorpsinspiratieplannen Investerings- en beheerplan Landschap en dorpsinspiratieplannen op pagina 47 .

Behoud en versterking van landschapskwaliteit is één van de belangrijke doelen in en voor het gebied. Vanuit de deelnemende dorpen in de Impuls Streekbeheer Landschap is opgehaald en vastgelegd, wat de betrokken bewoners kernkwaliteiten vinden van hun directe leefomgeving. In elk dorp is door de bewoners in meer of mindere mate de waarde van het agrarisch cultuurlandschap met kenmerkende structuren als waardevol bestempeld. Men is bereid daar gezamenlijk aandacht aan te besteden en de handen voor uit de mouwen te steken, zo is tijdens de looptijd van het project gebleken. In alle vijf de ambitiedocumenten van de deelnemende dorpen is de wens uitgesproken om in de aankomende jaren aan de slag te gaan met herstel, beheer en behoud van singelstructuren en de inrichting van (boeren)erven.

In alle dorpen is een landschapsbrigade ontstaan. Dit zijn vrijwilligersgroepen die een bijdrage leveren aan het beheer van houtige beplantingen. Ze verrichten in de wintermaanden beheerwerkzaamheden aan o.a. houtwallen, singels en poelen in en rondom het dorp. Daarmee wordt de structuurvariatie van landschapselementen verhoogt en nemen de natuurwaarden toe. Deze brigades dragen zo bij aan het behoud en herstel van landschapskwaliteit, steunen grondeigenaren bij het beheer van elementen en verhogen ze de belevingswaarden van het landschap.

Om tot behoud en herstel van landschap te komen in een gebied is het belangrijk om te zorgen voor kennis, bewustwording en betrokkenheid van bewoners. Vanuit het project is daarom op meerdere momenten kennis gedeeld met deelnemers aan het project over de ontstaansgeschiedenis en identiteit van het landschap.

- In alle vijf de deelnemende dorpen is in samenwerking met IVN Regio Noord een algemene lezing verzorgd over het lokale landschap en de cultuurhistorie.
- In juni 2023 is voor vrijwilligers van de ontstane landschapsbrigades een cursus beheer van houtwallen- en singels georganiseerd. Naast een theoriedeel maakte een excursie onderdeel uit van de cursus.

Begroting 3.2.1

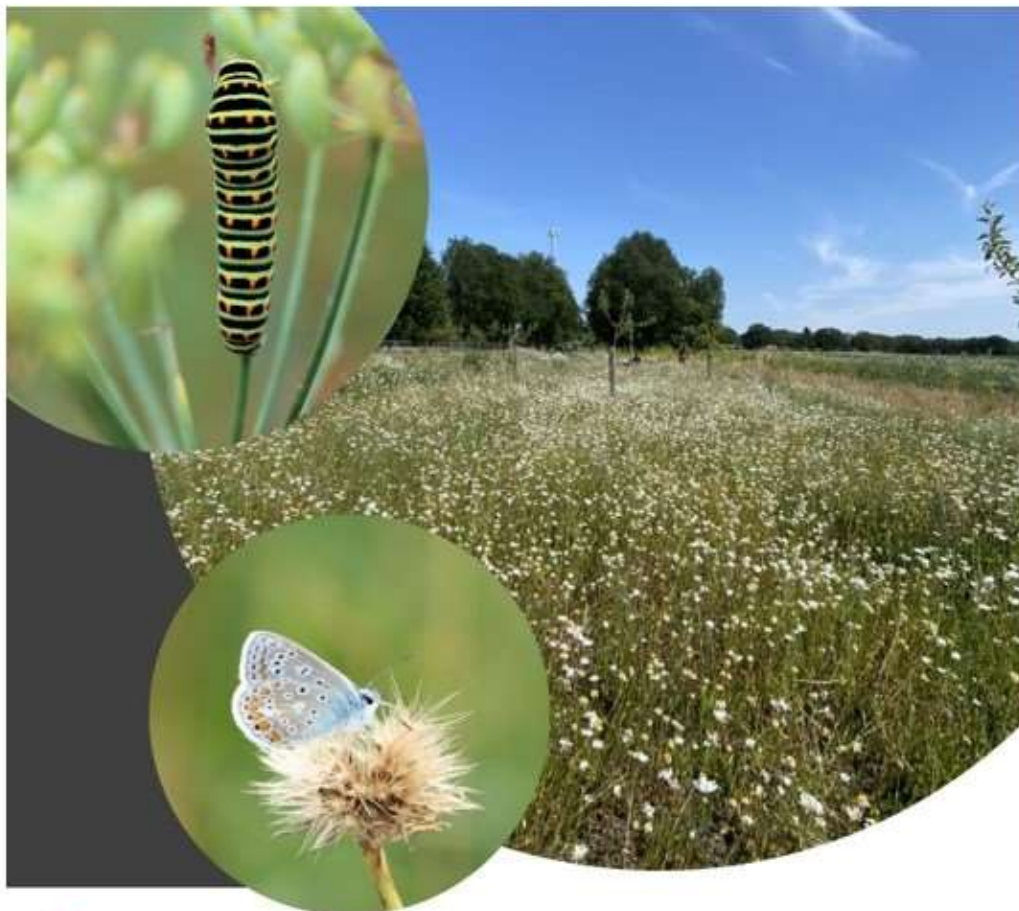
Omschrijving	begroot	gerealiseerd
Externe opdracht campagne	€ 16.250	€ 17.562
Procesbegeleiding LBD	€ 136.000	€ 106.727
Totaal inzet partners a 60 euro/uur	€ 18.000	€ 13.590

Provincies Drenthe en Fryslân hebben flankerend € 60.000 ingezet voor uitvoeringskosten zoals plantmateriaal en extra gereedschap (dit bedrag is niet in deze subsidie verantwoord).

3.2.2 Afstemmingsproces met samenwerkingspartners Streekbeheer

Tijdens de looptijd van het project is in vele vormen en op allerlei momenten samengewerkt met gebiedspartners. Ambities van bewoners hebben bijna altijd betrekking op grond/terrein van derden. Op dat punt heeft samenwerking en afstemming plaatsgevonden. Daarnaast is in de looptijd van het project gebruik gemaakt van expertise van partners rondom bepaalde thema's. De volgende gebiedspartners zijn direct of indirect betrokken geweest bij de het project:

- Landschapsbeheer Friesland
- Staatsbosbeheer
- Natuurmonumenten
- Maatschappij van Weldadigheid
- Waterschap Drents Overijsselse Delta
- Agrarische Natuur Drenthe
- Gemeente Westerveld
- Gemeente De Wolden
- Gemeente Midden-Drenthe
- Gemeente Ooststellingwerf
- Provincie Drenthe
- Provincie Fryslân
- IVN Regio Noord
- Stichting Schaapskudde Holtingerveld

Excursie planten en beestjes

Dorpsboomgaard Diever

Zaterdag 2 september 2023
van 13:00 tot 15:00 uur

LOCATIE: MOLENWEG (Naast obs de Singelier)

De excursie is een initiatief van de werkgroep Vergroenend Diever in samenwerking met Landschapsbeheer Drenthe.

- Vogelwacht Uffelte e.o.
- Eelerwoude

Het project heeft de samenwerking op regionaal en lokaal niveau versterkt tussen overheden, gebiedspartners en andere instellingen. Zo hebben Landschapsbeheer Drenthe en IVN de handen ineen geslagen om in het project, maar ook daarbuiten samenwerking te zoeken in het betrekken en inspireren van bewoners.

De gemeente Westerveld en Landschapsbeheer Drenthe onderhouden door het project nauwer contact over het beheer van gemeentelijke terreineigendommen. Hier liggen koppelkansen voor de inzet van vrijwilligers bij (maatwerk)beheer.

Het gezamenlijk en op lokaal niveau plannen maken voor het landschap en de directe leefomgeving, is in dit project een succes gebleken. Dorpsbewoners (waaronder agrariërs en particuliere grondeigenaren) hebben met steun van TBO's, groene kennisinstellingen en overheden breed gedragen ambitiesdocumenten tot stand gebracht voor behoud en versterking van 'hun' landschap. Daarbij is in alle deelnemende dorpen de inzet meer dan verdubbeld en een verscheidenheid aan werkgroepen en initiatiefgroepen ontstaan.

Ondanks het feit dat in de agrarische sector op dit moment veel onzekerheden spelen en regelmatig weerstand uit de sector ontstaat rondom gebiedsprocessen voor versterking van natuur- en landschappelijke waarden, hebben in verschillende dorpen agrariërs meegedaan aan het gebiedsproces. Daarmee is de verbondenheid versterkt.

Begroting 3.2.2

Omschrijving	begroot	Gerealiseerd
Externe opdracht Proces streekbeheer	€ 3.610	€ 1.818
Procesbegeleiding LBD	€ 38.250	€ 65.384

3.2.3 Investerings- en beheerplan landschap

Het Investerings- en beheerplan landschap bevat een kostenraming voor het behoud, het herstel en de versterking van de kwaliteit van het agrarisch cultuurlandschap in de gehele Drents-Friese grensstreek. (zie bijlage 10d Investerings- en beheerplan Landschap voor het volledige plan)

Met de voorgaande projectonderdelen kregen we werkende weg zicht op de benodigde structurele middelen voor inrichting en beheer van landschap. De bedoeling was op basis van de ambitie van de landschapsvisie samen met inzichten door uitvoering in de dorpen, te komen tot een meerjaren investerings- en beheerplan voor het hele gebied. Omdat de landschapsvisie vertraging heeft opgelopen, is op een andere manier een schatting voor het hele gebied gemaakt.

De gestelde ambities van de deelnemende dorpen zijn als basis gebruikt. Elk dorp heeft in meer of mindere mate uitgesproken het belangrijk te vinden dat bestaande landschapselementen behouden zouden moeten blijven en waar mogelijk ook geïnvesteerd dient te worden in het terugbrengen van (een deel van) de elementen.

Naast de input vanuit de lokale gemeenschappen heeft Landschapsbeheer Drenthe in het investerings- en beheerplan landschap eigen gebiedskennis en expertise ingebracht om tot conclusies te kunnen komen. In de achterliggende berekeningen heeft Landschapsbeheer Drenthe keuzes gemaakt, waarin eerder opgedane ervaring in haalbaarheid en kansrijkheid van behoud en herstel van elementen een belangrijke rol hebben gespeeld.

Twee studenten van Van Hall Larenstein hebben in 2023 een bijdrage geleverd aan deze rapportage. De studenten hebben een bureaustudie verricht, waarbij zij gekeken hebben naar de nog aanwezige landschapselementen in het gebied waarbij als casus zowel een esdorpenlandschap als een slagenlandschap (veenontginning) bestudeerd zijn. Tevens hebben ze interviews gehouden, waarbij ze met verschillende partijen gesproken hebben over mogelijkheden en knelpunten die zij zien om tot behoud en herstel van landschapskwaliteit te komen. Het onderzoek is te vinden in een online storymap via [Landschapskwaliteit Drents-Friese grensstreek \(arcgis.com\)](https://arcgis.com).

Het is op dit moment niet realistisch om te verwachten dat alle landschapselementen die in de vorige eeuw in het gebied een plek hadden, opnieuw teruggebracht kunnen worden. Het financiële aspect, de bereidwilligheid van grondeigenaren en draagvlak vanuit de streek spelen daarin een rol. Op de laatste

twee punten is vanuit het project in elk geval een belangrijke stap gezet om voorwaarden te scheppen om tot herstel over te kunnen gaan.

Begroting 2.3

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht investerings- en beheerplan landschap	€ 3.500	€ 3.095
Procesbegeleiding LBD	€ 10.200	€ 15.296

3.3 Impuls duurzaam toerisme

Op weg naar een Nationaal Park nieuwe stijl kan de beleefbaarheid van het RL DFG beter. De recreatieve basisinfrastructuur is verouderd (middelen bij de terreinbeherende organisaties zijn veelal niet voorhanden). Sinds de decentralisatie en het verdwijnen van Rijksbeleid- en -middelen voor het landelijk gebied (ILG) en openluchtrecreatie (beheervergoedingen) zijn de tekorten op aanleg, onderhoud en beheer fors toegenomen. Uit onderzoek (Grontmij, 2014) bleek dat dit tekort alleen al voor onderhoud en beheer in de gemeente Ooststellingwerf jaarlijks ruim €300.000,- bedraagt. Het gevolg hiervan is toegenomen spanning tussen natuur en recreatie en tussen terreinbeheerders en gemeenten die economisch sterk afhankelijk zijn van recreatie & toerisme. Dit was de aanleiding om duurzaam toerisme als project op te nemen in de subsidieaanvraag. Het investerings- en beheerplan toerisme bevat oplossingen voor een betere regionale samenhang en een slimmere spreiding en geleiding van toeristen en recreanten van en naar de omliggende steden, dorpen en het tussenliggende gebied. Hiermee beschermen we kwetsbare natuur, optimaliseren de beleving van de bijzondere natuur- en landschapskwaliteit en vergroten we de betrokkenheid van burgers en ondernemers bij dit gebied.

Duurzaam toerisme zorgt ervoor dat ook toekomstige generaties kunnen genieten. En tegelijkertijd zorgt dat ervoor dat de lokale bevolking economisch van het toerisme profiteert en er zo weinig mogelijk overlast van heeft. Een betere regionale samenhang tussen dorpen, tussengebied, randgebieden en kerngebieden is daarbij de ambitie. Verder beseffen we steeds meer dat de leefbaarheid (het in stand houden van voorzieningen in het platteland) verbeterd door de aanwezigheid van recreatie en toerisme. Daarvoor is het nodig het ondernemerschap in duurzaam toerisme te versterken en gezamenlijk te investeren in de kwaliteit van de recreatieve basisinfrastructuur.

De coronacrisis heeft ons met beide benen op de grond gezet. Vakantie en recreatie in eigen land staat of valt bij behoud en ontwikkeling van veilige, ruime en mooie gebieden als de Drents-Friese grensstreek dicht bij huis en weg van de massa. Dit is een uitgelezen moment om sturing te geven en de weg naar duurzaam toerisme (nog meer) in te zetten. Dit vereist een regionale samenhang in sturing en spreiding van gasten in een gebied. Dus anders organiseren, anders controleren en anders reguleren.

3.3.1 Werkgroep beheer duurzaam toerisme i.o.

In het gebied zijn meerdere partijen actief. Om gebruik te kunnen maken van ieders expertise en de samenwerking te bevorderen hebben we een werkgroep Duurzaam Toerisme opgezet. Deze werkgroep werd begeleid door een onafhankelijk voorzitter (procesbegeleiding). In de werkgroep hebben zowel vertegenwoordigers van Terrein beherende organisatie (SBB/ NM/ Drents Landschap) zitting als beide provincies (Friesland en Drenthe), de vier betrokken gemeenten (De Wolden, Ooststellingwerf, Westerveld en Midden-Drenthe), IVN (Instituut voor Natuureducatie) als een aantal recreatieondernemers. Met elkaar willen we zicht en vat krijgen op de recreatie in het gebied en toekomstige ontwikkelingen onderzoeken.

Begroting 3.3.1:

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht begeleiding werkgroep duurzaam toerisme	€ 40.000	€ 27.204
Procesbegeleiding Recreatieschap Drenthe	€ 6.960	€ 10.781
Inzet Recreatieschap (cofinanciering) 100 uur	€ 6.000	€ 6.000
Inzet partners	€ 72.120	€ 57.540
Jaarlijks inhuur/bezoek gastsprekers charter sustainable tourism:	€ 5.000	€ 0

3.3.2 Studie regionale samenhang bezoekersstromen

Om meer zicht te krijgen op de bezoekersstromen in het gebied (waar gaan bezoekers naartoe, hoe vaak, hoe lang, wat is de beleving) hebben we een studie bezoekersstromen laten uitvoeren. Hiervoor is (via meervoudige offerteaanvraag) bureau ZKA (inmiddels bureau Ginder) aangehaakt. In het onderzoek is gebruik gemaakt van data via Resono (telefoondata). In samenspraak met de werkgroep zijn ontvangstlocaties in het gebied in kaart gebracht. Op deze plekken heeft een jaar lang het onderzoek gelopen. Naast het in kaart brengen van aantallen per dag/uur (drukke) zijn er ook enquêtes (afgenomen door beroeps-enquêteurs) afgenomen onder bezoekers van het gebied (draagvlak). Daarmee is helder geworden hoe men een bezoek aan het gebied heeft ervaren, wat men waardeert en waar mogelijk verbetering mogelijk is. De waardering is uitgekomen op een 8,7.

Verder is gekeken naar draagkracht. De instandhoudingsdoelen zijn per gebied in beeld gebracht.

Voor bepaling van draagkracht is gebruik gemaakt van het recreatiemodel Avamar 2.0, dat is ontwikkeld door Alterra en Wageningen University & Research. Dit omdat de kaarten van Sovon/Ravon over verstoringsgevoeligheid niet tijdig werden opgeleverd. Het Avamar model geeft aan wat de opvangcapaciteit is per type gebied.

Door de drukte, draagvlak en draagkracht met elkaar in samenhang te brengen kunnen enkele conclusies worden getrokken over de ontwikkelpotenties. Deze conclusies gelden als randvoorwaarden voor de kansen en ontwikkelrichtingen in het gebied. (zie bijlage 10b Bezoekersstromen onderzoek)

2.2. FEITELIJKE DRUKTE

Voor het bepalen van de feitelijke drukte maken we gebruik van het Mobile Panel van Resono, waarmee we direct en doorlopend inzicht hebben in de drukte en het bezoekersgedrag op en in fysieke tellocaties. De tellocaties zijn verdeeld over 21 locaties in en nabij de drie parken. De locaties en begrenzing van de tellocaties zijn in samenspraak met de werkgroep vastgesteld. Op de volgende pagina staan de tellocaties afgebeeld. De tellocaties zijn verdeeld over de drie parken, aangevuld met enkele tellocaties die alternatieve parkeergelegenheid kunnen bieden.

Door de Resono-tellocaties is er direct en doorlopend inzicht in de drukte en het bezoekersgedrag op en in fysieke locaties. Voor de 21 deelgebieden is een zogenaamde hyperfence aangemaakt. Deze kan op elke locatie en in elke willekeurige vorm worden aangemaakt. Hiermee is er zicht op het aantal bezoeken, unieke bezoekers en het terugkerend bezoek van de periode 1 mei 2022 tot met 31 december 2022. De tellingen lopen nog door tot en met 30 april 2023.

Voor het tellen van bezoek of bepalen van drukte op een locatie wordt een statistische analyse toegepast waarbij gebruik gemaakt wordt van cluster modellering en andere geavanceerde statistische methodes. Deze techniek is in de loop der jaren steeds verder ontwikkeld en verfijnd. De bezoekaantallen worden vervolgens gebruikt om het werkelijk aantal bezoeken aan de locatie te kunnen schatten. Dit schattingsmodel is gekalibreerd door dit regelmatig te vergelijken met diverse honderdprocentmetingen (bv. fysieke tellingen). Hiermee zijn de schattingen van de bezoekersaantallen betrouwbaar.

STUDIE BEZOEKERSSTROMEN DRENTS-FRIESE GRENSSTREEK

Bron: Beeldbank Marketing Drenthe

Begroting 3.3.2

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht regionale samenhang bezoekersstromen	€ 70.000	€ 69.761
Procesbegeleiding Recreatieschap Drenthe	€ 18.000 (300 uur)	€ 16.190

3.3.3: Investerings- en beheerplan Visitor Management NP nieuwe stijl

Het uiteindelijke doel is om te komen tot een gebied waar bezoekers vanuit dorpen en verblijfsaccommodaties slim worden geleid naar de juiste gebieden en routes, mede afhankelijk van interesse in en draagkracht van dat gebied. Hierin varen ook economische belangen wel bij, aangezien de bestedingen vooral plaatsvinden bij recreatiebedrijven en bij de middenstand in de dorpen. Een goede zonering is daarbij een belangrijk instrument, mits dit niet alleen blijft bij een plankaart, maar ook kan worden uitgewerkt in concrete maatregelen. Adequaat en slim bezoekersbeheer, zal resulteren in spreiding van bezoekers onder andere door wijzigingen in de infrastructuur.

Voor het maken van een investeer- en beheerplan zijn weer meerdere offertes opgevraagd. Door de selectiecommissie is de offerte van bureau Ginder beoordeeld met de hoogste waardering.

Gelet op de bevindingen en aanbevelingen uit de studie bezoekersstromen zijn we aan de slag gegaan om met de samenwerkingspartners beter sturing te geven en de weg naar duurzaam toerisme (nog meer) in te zetten. Dit vereist een regionale samenhang in sturing en spreiding van gasten in een gebied. Dus beter organiseren, controleren en reguleren. Het begeleiden en verleiden van de juiste bezoekers naar de juiste locaties staat in dit denken centraal. Het uiteindelijke doel is om te komen tot een gebied waar bezoekers vanuit de dorpen en verblijfsaccommodaties 'slim' worden verleid en geleid naar de juiste (natuur)gebieden en routes, mede afhankelijk van interesses van de gasten en de draagkracht van het gebied.

Een analyse van de huidige ontvangstlocaties heeft plaatsgevonden waarbij gekeken is naar de plus- en de minpunten.

Verder is een aantal concrete conclusies het resultaat:

- Onderscheid tussen dag- en verblijfstoeristen is nodig: De meeste huidige en toekomstige ontwikkelingen richten zich op dagtoeristen. Het is belangrijk dat er ook voldoende aandacht is voor entrees bij verblijfsrecreatieve bedrijven.
- Bestemmingsontwikkeling in de vorm van ondernemingsplannen: zorg voor personele "support" om ondernemers in de sector te ondersteunen.
- Ontvangstpoorten en entrees dragen bij aan (be)leefbare dorpen: actieve ondernemers in dorpen zouden moeten worden geactiveerd/ gefaciliteerd om ook te starten met een initiatief voor een ontvangstpoort of entree in de dorpskern.
- Informatievoorziening zoveel mogelijk digitaal: Door de informatiestromen te digitaliseren hebben bezoekers altijd en overal toegang tot de meeste actuele informatie over activiteiten en 'dingen te doen'. Dit leidt tot inspiratie en spreiding.

De aanbevelingen uit het investeer- en beheerplan zijn voorzien van financiële ramingen. (zie bijlage 10c Investerings- en beheerplan Duurzaam Toerisme voor het volledige plan). Dit wordt besproken in de stuurgroep en waar mogelijk gaan we de aanbevelingen omzetten in projectplannen. De provincie Drenthe heeft voor de uitwerking coalitie-akkoord 2023-2026 inmiddels 2 ton per jaar beschikbaar gesteld voor investeringen in duurzaam toerisme (Drenthe breed). Het investerings- en beheerplan biedt voor ons de basis om hiervoor ook voorstellen bij de provincie in te dienen.

Het investeer- en beheerplan geeft de volgende ontwikkelkansen:

- Thematisering deelgebieden/ toevoegen agro-toeristisch aanbod
 - Benodigd: aanstellen inhoudelijk regisseur € 25.000 per jaar
 - Benodigd; structureel budget voor marketing van bestemmingen € 50.000 per jaar
- Optimalisering ontvangstopporten en entrees
 - Benodigd: ca. 20 nieuwe entrees: € 25.000 stimuleringssubsidie
 - Benodigd: coaching ondernemers; 1 of 2 avonden per jaar (€ 5.000 per avond)
 - Benodigd: herijken functies natuurpoorten TBO's: evt. extern adviseur; eenmalig max € 25.000
- Onderzoek en mogelijke realisatie ontvangstopporten andere kernen
 - Benodigd: aanstellen kwartiermaker € 25.000 per jaar
- Voortzetting werkgroep Duurzaam Toerisme
 - Jaarlijks budget € 5.000 per jaar
- Versterken digitale informatievoorziening
 - Benodigd: verbeteren online vindbaarheid: eenmalig € 10.000
 - Benodigd; medewerker voor permanente redactie: € 10.000 per jaar
 - Benodigd; plaatsen digitale zuilen ; € 5.000 per stuk (excl. onderhoud)
 - Subsidieprogramma voor ondernemers t.b.v. aanschaf zuil; € 25.000

Met behulp van bovenstaande maatregelen gaan we werken aan het betrekken van het tussenliggend gebied; door thematisering het gebied beleefbaar maken, door het toevoegen van ontvangstopporties/ entrees de bezoekers spreiden, door digitalisering te versterken bereiken we de bezoekers. Door voortzetting werkgroep werken we als gebiedspartners verder aan samenhang en betrokkenheid.

Begroting 3.3.3

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht investerings- en beheerplan visitor management	€ 52.000	€ 53.359
Procesbegeleiding Recreatieschap Drenthe	€ 15.000 (250 uur)	€ 11.798

3.4 Impuls Communicatie en Educatie

De doorontwikkeling van RL DFG staat of valt met draagvlak onder bewoners en bezoekers. Natuur en landschap ga je waarderen als het ziet. Het landschap in RL DFG kent een lange geschiedenis. Om het verhaal te begrijpen en een inschatting van toekomstige ontwikkelingen te kunnen maken, is inzicht in dit verhaal en de ecologische verbanden van belang. Daarom is landschaps- en natuureducatie belangrijk voor de toekomst van dit gebied. Onder educatie verstaan we het bewust en doelgericht scheppen van voorwaarden en het organiseren van leerprocessen en activiteiten om kennis te vermeerderen, inzicht te vergroten en kwaliteit van meningen te verbeteren. Kernelement van educatie boven voorlichting en communicatie is het meer structurele karakter (of voor een langere periode). In het strategieplan Communicatie en educatie voor het RL DFG worden onderstaande doelgroepen als belangrijk onderschreven en wordt zo veel mogelijk gewerkt met een integrale doelgroep benadering.

Bewoners

De inwoners van de streek vormen een gevarieerde doelgroep. Soms wonen en werken ze van generatie op generatie in dit gebied. Soms zijn ze relatieve nieuwkomers die zijn aangetrokken door de kwaliteiten van dit woongebied. De inwoners zijn de frequente gebruikers van het gebied, simpelweg omdat het hun leef- en werkomgeving is. Samen met hen laten we zien hoe mooi de omgeving is. Bewoners zijn trots op hun omgeving en willen participeren. We willen bewoners ook betrekken bij de veranderingen en werkzaamheden in het gebied.

Bezoekers

Dit betreft zowel dagrecreanten als verblijfsrecreanten (vakantiegangers).

De doelgroep bezoekers treffen we vaak slechts kortdurend. We zetten daarom in op een combinatie van voorlichting en beleving. We willen onze bezoekers graag de gebieden laten beleven en hen zo de natuur en het landschap laten waarderen. Daarom zorgen we in en rond de natuurgebieden voor heldere informatie en bieden we een natuur-educatief programma voor met name gezinnen met kinderen en een aanbod van natuurbeleving met een educatief tintje.

Draagvlak voor de natuur- en landschapswaarden is nauw verweven met actuele maatschappelijke thema's als biodiversiteit, klimaat, natuur inclusieve landbouw en energietransitie.

De verschillende doelgroepen vragen een eigen aanpak. Met het impulsproject hebben we ingezet op meer structurele betrokkenheid van bewonersdoelgroepen. In het verleden hebben we in de Nationale parken al veel ervaring opgedaan met netwerken rond scholen en recreatieondernemers. Deze netwerken bouwen we verder uit, ook gekoppeld aan vraagstukken rond klimaat, energie, landbouw etc. En we bouwen aan nieuwe netwerken. Deze nieuwe netwerken zijn nodig omdat we zoveel mogelijk verschillende groepen uit de regio bij de toekomst willen betrekken. De inbreng van bewoners en (vaste) gasten is zoveel sterker als ze ook inzicht hebben in de onderlinge relaties van de verschillende thema's en opgaven.

3.4.1 Versterken en verdere ontwikkeling netwerken scholen en gastheren

Basisonderwijs

Voor het project zijn er afspraken gemaakt in een nieuwgevormde werkgroep bestaande uit directies Talent Westerveld, Kinderopvang Kaka en Landschapsbeheer Drenthe (2021) om het pilot programma in het schooljaar 2022/2023 verder uit te werken en uit te voeren. Gedurende deze periode hebben diverse overleggen plaats gevonden. Op dinsdag 3 oktober 2023 hebben alle basisscholen van Westerveld een nieuwe leskist gekregen. Met deze leskisten kunnen leerlingen van de basisscholen hun eigen omgeving onderzoeken en ontdekken. Tijdens een training met de NME-leerkrachten, is de inhoud van de kist doorgenomen en verkend. Leerkrachten waren erg blij met deze aanvulling op hun onderwijsaanbod. KC De Bron, Ten Darperschoele, De Singelier, De Fontein, Oosterveldschool, Storkschoon, Bosrank, Vuursteen en de Roosjenschool namen deel aan de training.

De keuze voor deze leskist kwam tot stand na diverse pilots van scholen, kinderopvanglocaties en in goed overleg met afgevaardigden van zowel kinderopvang als onderwijs.

Gastheren NP

Het aantal ondernemers in de toeristische sector die gastheer van het landschap wordt neemt gestaag toe. In 2020 stonden in de opgeschoonde lijst 64 gastheren (veel bedrijven hadden een andere eigenaar of waren gestopt met de bedrijfsvoering). In de driejarige periode van het project zijn er vier cursussen uitgeschreven waarvan drie voldoende deelnemers hadden om door te gaan. De beste periode om een cursus uit te schrijven is de periode januari tot en met maart. Totaal hebben 34 deelnemers het certificaat gastheer van het landschap gehaald wat het totaal aantal gastheren op 98 brengt een stijging van ruim 50%.

Begroting 3.4.1:

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht netwerken scholen	€ 12.100	€ 13.330
Procesbegeleiding IVN	€ 21.025	€ 31.313

3.4.2 Verkennen en opzetten nieuwe netwerken

Tot nu toe heeft de focus gelegen op jongeren via het onderwijs en bezoekers via gastheren. De bewonersdoelgroep bestaat echter uit veel meer doelgroepen die op eenzelfde wijze via netwerken benaderd kunnen worden.

Kinderopvang

We hebben ingezet op het vormen van een doorgaande leerlijn. Daarvoor zijn nieuwe contacten gelegd met kinderopvang in de regio. Voor het project zijn er afspraken gemaakt in een nieuw gevormde werkgroep bestaande uit directies Talent Westerveld, Kinderopvang Kaka en Landschapsbeheer Drenthe (2021) om het pilot programma in het schooljaar 2022/2023 verder uit te werken en uit te voeren. Gedurende deze periode hebben diverse overleggen plaats gevonden om te komen tot een passend programma.

Donderdag 7 september 2023 vond de training 'Natuur op het schoolplein' voor Pedagogisch medewerkers kinderopvang plaats in dorps huis Oens Huus te Wapse.

18 deelnemers van in totaal 12 kinderopvangorganisaties van KaKa, Domijn en Pluskinderopvang uit de gemeente Westerveld hebben de training gevolgd.

De presentatie bestond uit de onderdelen:

- de positieve invloed van buitenspel(en) op de ontwikkeling van kinderen
- simpele manieren van vergroenen van de buitenruimte en gebruiken van de buitenruimte voor activiteiten.
- het gebruik van de leskist

De keuze voor deze leskist kwam tot stand na diverse pilots van scholen, kinderopvanglocaties en in goed overleg met afgevaardigden van zowel kinderopvang als onderwijs.

Natuurclubs

Startgesprekken met begeleiders van junior rangers hebben plaatsgevonden en wensen zijn geïnventariseerd. Een belangrijke wens was om jongere deelnemers te interesseren voor de junior rangers. Om dit te versterken is een communicatiemedewerker met de begeleiders en jongeren bijeen geweest en heeft een communicatiestrategie opgesteld om de junior rangers onder de aandacht te brengen bij de doelgroep 10-12 jarigen. De overdracht van deze strategie heeft begin december 2023 plaatsgevonden. Door meer jongeren te betrekken wordt de toekomst van de junior rangers en de verbinding met het landschap versterkt. De begeleiding en de junior rangers gaan deze strategie inzetten met als beoogde doel meer leden te werven.

Zorg

Vanuit een inventarisatie is onderzocht wat de mogelijkheden waren om deze doelgroep te verbinden met natuur en verhalen uit de streek. Bij de aanvang van het project waren zorginstellingen nog huiverig voor contact in verband met de corona perikelen. Daarom is pas later gestart met de inventarisatie en

verkenning van de mogelijkheden. Het project is gebruikt om een pilot te starten en te kijken naar de mogelijkheden of en hoe we mensen die zorg nodig hebben mee kunnen nemen in de verhalen over het landschap.

Verhalenverteller Marianne Kootstra presenteerde de verhalen uit haar boek "Dwarssluggers in Appelscha" aan de oudste inwoners van Appelscha en omstreken. Eerst voor de bewoners van het verzorgingshuis Riemsoord en daarna voor de leden van de Historische Vereniging Appelscha. Streekverhalen over de zware werken leefomstandigheden van de turfstekers in Appelscha die met de kop in de wind opkwamen tegen onrecht. En over de veranderingen door de jaren heen van een gemeenschap van turfstekers naar een centrum van kleine boeren en kleine middenstanders en later tot toeristisch knooppunt bij een natuurbeschermingsgebied.

Er kwamen indrukwekkende verhalen van bewoners los! Over het zware werk in het veen, over ontsnapping aan de werkverschaffing in de oorlogsjaren en over de jaren van gebrek en de woningnood na de Tweede Wereldoorlog. Maar ook gewone verhalen over het leven van alledag. Deze activiteiten lijken aan te slaan voor deze doelgroep. Vooral de verhalen en de aanvullingen op verhalen waren boeiend om te horen. Uit alles blijkt de sterke verbondenheid met hun vroegere leefomgeving. Deze en andere verhalen zijn het waard om vast te leggen voor de toekomst

Begroting 3.4.2:

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht nieuwe netwerken	€ 13.310	€ 13.900
Procesbegeleiding IVN	€ 30.010	€ 33.289

3.4.3 Ontwikkeling educatie landschap en eco-hydrologische verbanden

Vanuit de netwerken inventariseren we waar behoefte is om mee te kunnen denken met de landschapsvisie of mee te doen met de impuls landschapskwaliteit. Ondersteunende cursussen en materialen worden daarvoor door IVN ontwikkeld in samenspraak met de projectleiders van de deelprojecten.

Bewoners

Met landschapsbeheer Drenthe is intensief samengewerkt met betrekking tot de invulling en afstemming van de bewonersactiviteiten in de vier dorps regio's. De dorps regio's Havelte Diever, Ruinen en Oosteinde zijn aangehaakt. In samenspraak met dorpsverenigingen en bewoners zijn activiteiten opgezet en zijn er dorpsvisies ontwikkeld. De werkwijze voor elke dorpsregio was een opstart activiteit (denk aan een bijeenkomst in het dorpshuis) met bewoners om te inventariseren waar behoeftes lagen en waar we initiatieven konden versterken of opstarten. IVN heeft zich met name gericht op het versterken en uitvoeren van educatieve activiteiten in samenwerking met Landschapsbeheer Drenthe. Uitgevoerde activiteiten zijn de overleggen met de dorpsverenigingen,

medeorganisatie en uitvoering opstartavonden, uitvoeren educatieve activiteiten als lezingen en excursies. Zie voor een totaal overzicht van activiteiten het verslag van Landschapsbeheer Drenthe, 3.2.1 Campagne uitbouw Streekbeheer in de verwevingsgebieden pagina 19).

Begroting 3.4.3:

Beschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht educatie landschap en eco-hydrologische verbanden	€ 25.410	€ 26.190
Procesbegeleiding IVN	€ 38.995	€ 25.427

3.5 Noaberschapslijn - Samenwerking

Uitgangspunt van noaberschap is dat we elkaar helpen, dat we samen de schouders eronder zetten. Van oudsher is Drenthe en het aangrenzende Ooststellingwerf een arme regio. Ten opzichte van de periode tijdens de instelling van de Nationale Parken (1991-2000) met rijksbeleid en -middelen zijn er op dit moment aanzienlijk minder middelen voor recreatie en landschap. Met de weinige middelen van provincie en gemeenten die er wel beschikbaar zijn, verzetten we veel werk door samen te werken. In dat samenwerken hebben we oog voor ieders belang en positie, in het bijzonder met het oog op verbreding ook voor de positie van gemeenten en de agrarische sector.

De inzet is gericht op beide Nationale Parken en het Holtingerveld en het daar omheen en tussen gelegen gebied. Ruimtelijke ordening in het gebied buiten de natuur is primair de verantwoordelijkheid van gemeenten. Uitgangspunten daarvoor hebben de gemeenten vastgelegd in bestemmingsplannen en structuurvisie en krijgen een vervolg in de omgevingsvisies. Deze documenten zijn voor de gemeenten leidend als het gaat om (ruimtelijke) ontwikkelingen. De huidige stuurgroep RI DFG en de daarbij behorende structuur en governance hebben we de afgelopen periode onder de loep genomen, waarbij specifiek aandacht is gegeven aan de bijzondere positie van de gemeente Westerveld. Omdat deze gemeente veruit de grootste oppervlakte in het gebied bezit en de centrale gemeente is waarbinnen de huidige Nationale Parken liggen (zie ook Voorwaarden gemeente Westerveld voor deelname aan het Impulsproject, pagina 9).

3.5.1 Versterken verbondenheid met de regio

Eén van de belangrijkste onderdelen om tot de gerealiseerde verbondenheid in de dorpen te komen is het organiseren van kennisdelingsmomenten en gebiedsbijeenkomsten in het kader van 3.2 Impuls Streekbeheer landschap geweest. In ieder dorp is op hun eigen wijze gewerkt aan het vaststellen van gemeenschappelijke ambities. De organisatie van en de afstemming tussen de ontstane initiatiefgroepen is daarbij per dorp verschillend vormgegeven. Hieronder is per dorp aangegeven, welke partij als centraal 'orgaan' fungeert en als spreekbuis naar de rest van het dorp optrad en blijft treden.

Diever: Stichting Vergroenend Diever (in oprichting)
 Havelte: Dorpsgemeenschap Havelte
 Ruinen: Dorpsbelangen Rûne met als subwerkgroep Bloeiend Ruinen
 Oosteinde: Belangenvereniging Oosteinde
 Appelscha: Plaatselijk belang Appelscha (en stichting DBA Dorpsbossen Appelscha in oprichting)

De ontstane initiatiefgroepen gaan na het project zoveel mogelijk door met hun activiteiten. Het ontstane netwerk biedt daarmee een lokaal platform voor de realisatie van de gestelde ambities in de

inspiratiedocumenten van de dorpen en de bovenliggende gebiedsdoelen vanuit de provincie en de Stuurgroep.

De standaard Nationale Parken stelt dat een Nationaal Park een product is van de samenwerking in een regio, op een dusdanige wijze dat de regionale gemeenschap zich identificeert met het gebied en er trots op is en de waarde ziet van het in stand houden en verbeteren van het Nationaal Park. De waarden van een Nationaal Park dragen bij aan de sociaaleconomische ontwikkeling en de leefbaarheid voor de regionale gemeenschap.

Om de inwoners en belanghebbende betrokken te houden bij het project, hebben we op de website een projectpagina ingericht <https://www.provincie.drenthe.nl/regionaallandschap/projecten/impulsproject/> Via de site hebben we gedurende het project ook digitale nieuwsbrieven verstuurd. In 2023 had de nieuwsbrief gemiddeld 550 abonnees. Daarnaast hebben we in Veldwijzer, ons huis-aan-huisblad van het Nationaal Park in de nummers 2020-2, 2021-1, 2021-2, 2022-1, 2022-2 en 2023 aandacht aan het project besteed. Veldwijzers zijn digitaal te vinden op <https://www.provincie.drenthe.nl/regionaallandschap/bewoners/informatiekanalen/>

In het onderwijs en de kinderopvang is er nieuw netwerk en samenwerking ontstaan waarbij er jaarlijks jongeren in aanraking komen met natuur. Samenwerking met het voortgezet onderwijs krijgt vorm door nieuwe Jongeren Advies Projecten. In de Kinderopvang wordt het nieuwe netwerk betrokken bij ontwikkelingen welke van waarde zijn voor de kinderopvang. Daarbij wordt gewerkt aan een doorgaande leerlijn met het basisonderwijs.

De (nieuwe) gastheren worden blijvend betrokken bij ontwikkelingen in de regio door terugkomdagen, nieuwsbrieven en samenwerking in de organisatie van de beleefweek.

Jaarlijks is er de uitvoering en organisatie van een nieuwe gastheerschap cursus

Begroting 3.5.1

Omschrijving	begroot	realisatie
Externe opdracht verbondenheid regio	€ 78.000	€ 39.707
Inhuur Communicatieadvies	€ 96.000	€ 132.156
Totaal inzet partners a 60 euro per uur	€ 96.000	€ 116.855

3.5.2 Vernieuwing Governance

Dit projectonderdeel is ondersteunend en faciliterend voor deelnemende organisaties in het Nationaal Park voor wat betreft besluitvorming door en samenwerking tussen de partners in de stuurgroep. Een goede governance van het Nationaal Park is beschreven in criterium 10 van de standaard Nationale Parken nieuwe stijl. In de standaard wordt gesteld dat het bestuur er zorg voor draagt dat de bescherming, het beheer en de (sociaaleconomische) ontwikkeling van het gebied in samenhang plaatsvindt. Het bestuur draagt tevens zorg voor de ontwikkeling en implementatie van het gebiedseigen merk. Het bestuur van het Nationaal Park opereert slagvaardig en daadkrachtig en beschikt over legitimiteit en mandaat. In RL DFG is specifiek aandacht nodig voor de rolverdeling tussen gemeenten, provincies en terreinorganisaties. De bevoegdheden blijven bij de organisaties waar ze nu liggen. Dat vergt veel van onderlinge afstemming en inlevingsvermogen, omdat de belangen verschillend verdeeld zijn en de onderlinge afhankelijkheid groot.

Kernteam

Een kernteam bestaande uit de projectleiders van de 5 deelprojecten, een communicatieadviseur en een vertegenwoordiger van de gemeenten, heeft gedurende de drie jaar van het project intensief samengewerkt. Vanuit dit kernteam is voortdurend de samenhang tussen projecten bewaakt. Het werken met een werkorganisatie op locatie, zoals in de projectaanvraag bedacht, is niet tot uitvoering

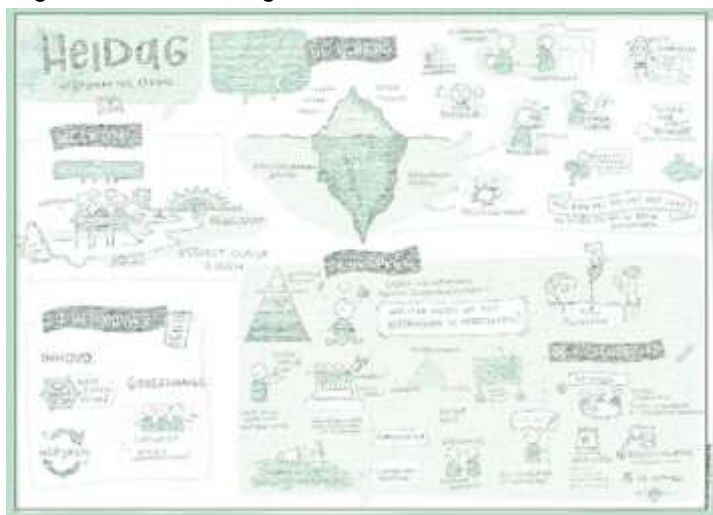
gebracht. Dat heeft er vooral mee te maken dat de maatregelen rond corona nog lang doorwerkten, waardoor met meerdere mensen op locatie werken lange tijd niet mogelijk was. De samenwerking heeft wel digitaal plaatsgevonden. De kosten die begroot waren voor locatie en secretariële ondersteuning zijn vooral hierdoor niet volledig uitgegeven.

IVN en Landschapsbeheer Drenthe hebben intensief samengewerkt in de organisatie en uitvoering in de vier dorpsregio. De intentie is om deze samenwerking voort te zetten aangezien beide partijen de meerwaarde zien in de uitvoering en organisatie van activiteiten.

Bestuurlijk traject

De governance voor het gebied heeft ook bestuurlijke aandacht gekregen. Vanaf het begin waren er veel gesprekken met de gemeente Westerveld over de verhouding en zeggenschap van de gemeente met verreweg de meeste grond binnen het gebied en de relatie met andere partners. Wat is ieders rol en invloed (op besluitvorming). In hoeverre voeren we het goede gesprek in openheid en vertrouwen. Dat samenwerking in goed onderling overleg en vertrouwen niet vanzelf gaat, was bij het schrijven van het projectvoorstel al duidelijk. Om beter vat op deze vraagstukken te krijgen, is eerst advies gevraagd van Roland Kip (zie bijlage 10e Advies governance door Roland Kip). Deze onafhankelijk adviseur heeft met alle betrokkenen een individueel gesprek gevoerd over belangen en meerwaarde Nationaal Park.

Daarover is een advies uitgebracht. Een van de adviezen was om eerst te komen tot een gezamenlijke ambitie of stip op de horizon en van daaruit te analyseren wie in welke positie daar een bijdrage aan kan leveren. De discussie over een stip op de horizon is nauw verweven met een landschapsvisie. Het bleek lastig om het gesprek daarover goed met elkaar te voeren. Het elkaar niet goed kennen, grote belangen en drukte op andere dossiers maakten een goed gesprek lastig en kost duidelijk meer tijd en energie dan we hadden verwacht.

Verandering in samenstelling van de groep als gevolg van verkiezingen – lange periodes van formatie en dus onzekerheid en de ontwikkeling van een nieuw beleidskader door het Rijk, terwijl we nog aan het experimenteren zijn met de werkversie van de standaard, maakt het een complex proces. We hebben hiervoor wederom een procesbegeleider, Henk Kosters, ingehuurd. Hij heeft verschillende gespreksronden en heidagen gefaciliteerd. Het resultaat is een gezamenlijke gesprek als basis voor verbetering van onderlinge samenwerking, vergaderafspraken en de intentie dat we samen verder willen werken aan het door ontwikkelen van de twee Nationale Parken en het verbinden van de natuur aan de samenleving in de dorpen en het agrarisch landschap.

Begroting 3.5.2

Beschrijving	begroting	realisatie
Externe opdracht governance Nationaal Park	€ 52.419	€ 22.479
Totaal inzet partners a 60 euro per uur	€ 105.000	€ 23.530

4. Toelichting op wijzigingen vergeleken met het projectplan

De grootste wijziging in de uitvoering is verantwoord in de voortgangsrapportage over 2022. Het betreft een verschuiving van cofinanciering in uren naar cofinanciering in geld. De communicatie met inwoners over de op te stellen landschapsvisie zou met eigen mensen gedaan worden, dus cofinanciering in natura (uren). Dit bleek bij gebrek aan personele capaciteit niet haalbaar. We hebben extra eigen geld vrijgemaakt, om alsnog extern inzet voor communicatie in te kunnen huren. Het gaat om een bedrag van € 69.400 wat wordt ingezet in plaats van 1150 uur (a 60 euro). De verschuiving vindt plaats in het projectonderdeel 5, Noaberschap en is in de rapportage Dwingelderveld over 2022 gemeld en goedgekeurd door RVO. Met dit bedrag is opdracht gegeven aan Het Drentse Landschap om de communicatie landschapsvisie te verzorgen via Marb Consultants/Eelerwoude.

Daarnaast hebben het opstellen van de LESA en de landschapsvisie vertraging opgelopen. Bij de LESA werd dit veroorzaakt door ziekte en drukke werkzaamheden van de opsteller. Bij de landschapsvisie hebben politieke discussies over noodzaak van de visie in het eerste jaar een rol gespeeld. Ondertussen werd met het oog op het NPLG in heel Nederland ineens overal een landschapsvisie gevraagd, wat de prijzen heeft opgedreven en bij ons ervoor gezorgd heeft dat we meervoudig moesten aanbesteden. Deze tijdsdruk in combinatie met onzekerheden vooral in de landbouwsector, zijn de belangrijkste oorzaken dat het niet gelukt is op tijd de landschapsvisie door iedereen gedragen en dus vastgesteld te krijgen. De Stuurgroep is nog in gesprek hoe tot een goede afronding te komen.

5. Toelichting op verschillen tussen begroting en werkelijke kosten

Opstellen landschapsvisie

Zie de toelichting op de verschillen op de vorige pagina.

Proces samenwerkingspartners Landschapsbeheer

Er is meer tijd nodig geweest voor de afstemming en samenwerking met partners. Dat heeft onder andere te maken met extra inzet die gevraagd is in het proces van de landschapsvisie. Hier was in de begroting geen rekening mee gehouden.

Campagne uitbouw streekbeheer

Vanwege beperkingen in de Coronapandemie in 2021 is in het eerste jaar van het project minder tijd besteed aan de campagne uitbouw streekbeheer. Er konden geen fysieke bijeenkomsten met bewoners plaatsvinden. Het totaal aan gemaakte uren is daardoor lager uitgevallen.

Investerings- en beheerplan landschap

Het aantal gemaakte uren is hoger uitgevallen dan geraamd. Vee tijd is gaan zitten in GIS analyses om te achterhalen hoeveel kilometer aan landschapselementen aanwezig is en in potentie teruggebracht kan worden. Tevens is extra tijd gaan zitten in de begeleiding van twee Van Hall studenten die in de periode februari-juni 2023 een bijdrage geleverd hebben aan dit projectonderdeel .

Kosten derden in het project Impuls streekbeheer

De kosten derden zijn iets lager dan geraamd uitgevallen. Dit heeft te maken met een verminderde kostenpost aan zaalhuur in de Coronaperiode. Tevens zijn minder directe kosten gemaakt t.b.v. het investerings- en beheerplan landschap.

Duurzaam toerisme en Impuls educatie en communicatie

Beide projecten zijn overeenkomstig de financiële planning uitgevoerd.

Noaberschap

De inzet van eigen uren (cofinanciering) is te hoog begroot. In werkelijkheid zijn de uren niet allemaal nodig gebleken. Enerzijds is er tijdwinst gerealiseerd omdat veel overleggen online zijn gedaan, wat reistijd heeft bespaard. Anderzijds zijn ook niet alle uren door iedereen nauwkeurig geregistreerd, omdat overheidsorganisaties niet gewend zijn uren te schrijven. Daar waar formele registratie ontbreekt, zijn de uren ook niet meegeteld. Omdat we ook voldoende cofinanciering in geld gerealiseerd hebben, heeft dit geen gevolgen voor de minimale cofinancieringseis van 50% eigen middelen.

6. Cofinanciering

In de voorjaarsnota 2020 van de provincie Drenthe is de begroting 2021 op 1 juli 2020 goedgekeurd. Hierin is een extra cofinanciering bijdrage van de provincie Drenthe aan de Nationale Parken Drents-Friese Wold, Dwingelderveld en Drentsche Aa goedgekeurd. Daarnaast is door de provincie Fryslân extra geld toegezegd voor dit gebied. In totaal is € 409.009 provinciaal geld als cofinanciering ingezet in deze regio.

Verder zijn er door de provincies Drenthe en Fryslân, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en andere partners extra uren toegezegd die worden ingezet voor de projectonderdelen in deze aanvraag.

Cofinanciering

omschrijving	Bedrag realisatie provincie
Subsidie Duurzaam toerisme	€ 78.876
Subsidie Landschapvisie	€ 55.696
Subsidie Educatie en communicatie	€ 80.095
Facturen betaald provincie Drenthe	€ 194.342
Cofinancierings uren Dwingelderveld a € 60 per uur (2.340 uur)	€ 140.385
Cofinancieringsuren Drents-Friese Wold a € 60, per uur (1058+20+200 uur)	€ 87.484
Totaal	€ 636.878

7. Knelpunten

De val van het Kabinet en het ontbreken van een landbouwakkoord heeft gezorgd voor blijvende onzekerheid bij agrarisch ondernemers. Dat maakt dat er weinig tot geen ruimte is om samen naar de toekomst te kijken. Dat heeft effect op het resultaat van de landschapsvisie maar heeft ook gevolgen voor het beheer- en investeringsplan landschap. Het was de bedoeling dit plan mede te baseren op de landschapsvisie. Nu de visie niet is vastgesteld (en sowieso door onrust bij de start veel later kwam dan gepland), is het investerings- en beheerplan landschap vooral gebaseerd op de dorpsplannen die van onderop zijn opgesteld. In combinatie met een onderzoek door studenten over wat nodig is voor het landschap. Wij denken dat het investerings- en beheerplan goede handvatten biedt, maar het zal t.z.t. ook getoetst moeten worden aan een bredere visie op landschap.

Opvallend is wel dat de ambitieplannen per dorp in veel gevallen verder gaan dan de ambitie van het concept landschapsvisie. Waarschijnlijk komt dit omdat de dorpsplannen nadrukkelijk van onderop met alle betrokkenen zijn opgesteld, waardoor meer gevoel ontstaat het dat het plannen van en voor het dorp zijn. Terwijl de landschapsvisie wordt opgevat als “plan dat van bovenaf wordt opgelegd.”

8. Voortzetting van het project

Zoals aangegeven hebben we hard gewerkt aan het verbeteren van de onderlinge samenwerkingen inlevingsvermogen en gaan we verder met het vormgeven van een nieuw organisatiemodel en partnerafspraken. Verder is ondanks (of dankzij) alle intensieve gesprekken gebleken dat we elkaar weten te vinden als het gaat om zorg voor de kwaliteit van landschap (inclusief biodiversiteit en schoon water, schone lucht, gezonde bodem) en op de beleving ervan in de vorm van recreatie en toerisme. Dat is voldoende om elkaar voor de gebiedsontwikkeling vast te blijven houden. De paraplu van Nationaal Park ademt echter voor een deel van de inwoners en ondernemers nog teveel natuur en beperkingen. We hebben nog een weg te gaan om dat label ook als verbindend element te zien. De komende jaren willen we verder werken aan een gezamenlijk ambitieplan voor het gebied, zoals opgenomen in het werkkader en leidraad Nationale Parken. Verschillende onderdelen uit het impulsproject zoals duurzaam toerisme en landschapskwaliteit, bieden bouwstenen voor het ambitieplan.

Impuls Streekbeheer Landschap

In de dorpen zijn werkgroepen ontstaan die aan de slag zijn en blijven met het realiseren van wensen en ambities. Een deel de ontstane bewoners- en vrijwilligersgroepen kan via het lopende proces streekbeheer vanuit Landschapsbeheer Drenthe ondersteuning ontvangen bij hun activiteiten. Echter geldt dat maar voor een heel beperkt aantal initiatieven.

Waar mogelijk gaat Landschapsbeheer Drenthe in 2024 steun bieden aan de dorpen bij het opstellen van projectplannen en het aanvragen van financiering voor realisatie van hun wensen en ambities. Voor het overgrote deel van de initiatieven zal in 2024 en de jaren erna gezocht moeten worden naar (financiële) mogelijkheden om planvorming en realisatie vanuit de dorpen steun te bieden en in lijn te houden met de bovenliggende gebiedsdoelen. Hiervoor zal professionele steun vanuit faciliterende organisaties nodig blijven.

Duurzaam toerisme

Binnen het project Duurzaam Toerisme is gebleken dat de opgerichte werkgroep bijdraagt aan een gezamenlijk werken aan de uitdaging om bezoek meer te spreiden. Begrip voor elkaars uitgangspunten en elkaar helpen met het zoeken naar oplossingen. Zo'n 5 à + 6 keer per jaar kwamen we bij elkaar voor werkgroep vergaderingen. Hierin is door iedereen actief meegedacht. Na de laatste werkgroep vergadering in december is de wens uitgesproken om (met de aanbevelingen in de hand) de samenwerking door te zetten zodat we ook komen tot concreet uitvoerbare projecten waarin een ieder verantwoording heeft. Voor deze projecten zetten we in op de conclusies uit het bezoekersstromen onderzoek en het investerings- en beheerplan.

Governance model

Een sluitend voorstel voor een nieuw governance model is er nog niet. We hebben wel ingezet op samenwerking met de gemeente Weststellingwerf, die grenst aan het Nationaal Park Drents-Friese Wold maar tot nu toe nog nooit betrokken was bij de stuurgroep. Nadat een gezamenlijke ambitie op hoofdlijnen is vastgesteld, kunnen we ook beter kijken hoe en met wie we de organisatie invullen.

Ambitieplan

De Stuurgroep wil de komende periode aan de slag met nieuw ambitieplan, waarin de plannen voor duurzaam toerisme, educatie en communicatie en landschapskwaliteit samen komen.

Impuls communicatie en educatie

De samenwerking tussen IVN Noord en Landschapsbeheer Drenthe wordt voortgezet.

De beleefweken worden voortgezet in samenwerking met de werkgroep van gastheren. Na de eerste ervaringen en het opstarten van de werkgroep met gastheren is er voldoende aanleiding dat het evenement structureel onderdeel kan uitmaken van de activiteitenkalender.

Netwerken in basis- en voortgezet onderwijs en kinderopvang worden gecontinueerd.

De cursus gastheer van het landschap wordt jaarlijks aangeboden.

Er is een communicatiestrategie nodig om het label Nationaal Park met positieve voorbeelden te vullen.

9. Communicatie

De ambitie voor de Drents-Friese Grensstreek is om de huidige natuurkernen (NP Dwingelderveld, NP Drents-Friese Wold en het Holtingerveld) inclusief het tussenliggende en omliggende landschap te versterken en ontwikkelen tot een samenhangend landschap. Hiermee versterken we de landschaps- en natuurkwaliteit (mede vanuit de opgave voor Natura 2000 en Natuurnetwerk Nederland) en de biodiversiteit. Bovendien vergroten we de aantrekkelijkheid van het gebied voor wonen en recreëren. De betrokkenheid van inwoners bij natuur en landschap in de directe omgeving is ook een belangrijk doel. Natuurgebieden worden met elkaar verbonden via landschapselementen, fiets- en wandelpaden. Het afwisselende landschap met natuur, dorpen en landbouwgebieden is een belevenis voor bezoekers. Voor de communicatie hebben we een communicatieplan opgesteld, waarin afspraken over doelgroepen, frequentie van benaderen en middelen voor informatie en participatie zijn vastgelegd. Het communicatieplan is gedurende het project van tijd tot tijd bijgewerkt en voor de eindversie ook van resultaten voorzien. Zie bijlage 10a communicatieplan Impulsproject

We hebben gedurende het project 12 digitale nieuwsbrieven verzonden met in het laatste jaar een gemiddeld bereik van 550 abonnees. Daarnaast zijn er verschillende communicatiemiddelen ingezet, ook door vrijwilligers betrokken bij het landschapsproject. Een willekeurige greep uit de online berichten.

<https://dvhn.nl/weekbladendrenthe/woldercourant/Bloeiend-Ruinen-plant-fruitbomen-en-pakt-achterstallig-onderhoud-aan-Alle-inwoners-kunnen-van-het-resultaat-meegenieten-28798874.html>

<https://www.progressiefwesterveld.nl/natuur-en-landschap/weerstand-project-drents-friese-grensstreek-blijft-groot/>

<https://www.drentsnieuws.nl/drenthe/12613-samen-voor-een-nog-groener-drenthe-ruim-33-000-bomen-de-grond-in>

<https://dvhn.nl/drenthe/Ondernemers-spil-in-promotie-Drents-Friese-grensstreek-28122649.html>

<https://www.boswachtersblog.nl/drentsfriesewold/2021/08/31/beleefweek-drents-friese-grensstreek/>

<https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2023/11/29/landschapsvisie-drents-friese-grensstreek-wekt-wrevel-bij-boeren>

<https://lc.nl/friesland/LTO-Noord-vreest-voor-voortbestaan-landbouw-in-Drents-Friese-grensstreek.-Landschapsvisie-is-regelrechte-bedreiging-28777747.html>

<https://dvhn.nl/drenthe/westerveld/Stuurgroep-legt-proces-landschapsvisie-voorlopig-stil.-Concept-sluit-te-weinig-aan-bij-verwachtingen-28842113.html>

In de bijlagen diverse voorbeelden van flyers en ook afdrucken van geprinte media.

10. Bijlagen

10 f financieel rapport project deel Communicatie en educatie	44
10a communicatieplan Impulsproject	45
10b Bezoekersstromen onderzoek	46
10c Investerings- en beheerplan Duurzaam Toerisme	47
10d Investerings- en beheerplan Landschap en dorpsinspiratieplannen	48
10e Advies governance door Roland Kip	49

10a communicatieplan Impulsproject

Het communicatieplan is een aparte bijlage met titel DEF 20220112 Communicatieplan NP
https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131136/def_20220112_communicatieplan_np_.pdf

Concept Communicatieplan Impuls Nationaal Park Drents-Friese Grensstreek 2021 - 2023

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De ambitie voor de Drents-Friese Grensstreek is om de huidige natuurkernen (NP Dwingelderveld, NP Drents-Friese Wold en het Holtingerveld) inclusief het tussenliggende en omliggende landschap te versterken en ontwikkelen tot een samenhangend landschap. Hiermee versterken we de landschaps- en natuurkwaliteit (mede vanuit de opgave voor Natura 2000 en Natuurnetwerk Nederland) en de biodiversiteit. Bovendien vergroten we de aantrekkelijkheid van het gebied voor wonen en recreëren.

De betrokkenheid van inwoners bij natuur en landschap in de directe omgeving is ook een belangrijk doel. Natuurgebieden worden met elkaar verbonden via landschapselementen, fiets- en wandelpaden. Het afwisselende landschap met natuur, dorpen en landbouwgebieden is een belevenis voor bezoekers.

Consequente, proactieve communicatie is belangrijk om het project goed te laten verlopen. Op dit moment ontbreekt een gedegen plan en bijbehorende planning om consequent informatie te verspreiden aan de betrokken doelgroepen.

10b Bezoekersstromen onderzoek

Het bezoekersstromen onderzoek, opgesteld door Ginder, is een apart document met de titel Rapport studie bezoekersstromen Drents-Friese grensstreek april 2023.

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/library/482/rappor_1.pdf

10c Investerings- en beheerplan Duurzaam Toerisme

Het investerings- en beheerplan Duurzaam Toerisme is een aparte bijlage met als titel Ambitieplan 2024 duurzaam toerisme

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131134/ambitieplan_2024_duurzaam_toerisme_eindversie_.pdf

10d Investerings- en beheerplan Landschap en dorpsinspiratieplannen

Het investerings- en beheerplan Landschap is een aparte bijlage met als titel Investerings- en beheerplan Landschap

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131133/investerings-en_beheerplan_landschap_lbd.pdf

Dorpsambitie of inspiratieplannen voor Ruinen, Havelte, Diever, Oosteinde en Appelscha.

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131133/inspiratiedoc_ruinen_v2.pdf

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131133/inspiratiedoc_diever_v2.pdf

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131133/inspiratiedoc_havelte_v2.pdf

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131133/inspiratiedoc_oosteinde_v2.pdf

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131133/inspiratiedocument_appelscha_def-.pdf

10e Advies governance door Roland Kip

Het advies en aanbiedingsbrief zijn aparte bijlagen met als titel 2021-11 Eindrapport Evaluatie en Advies Governance RLDFG en 2021-11-22 Aanbiedingsbrief rapport analyse en advies governance

https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131136/2021-11-22_aanbiedingsbrief_rapport_analyse_en_advies_governance.pdf
https://www.provincie.drenthe.nl/publish/pages/131136/2021-11_eindrapport_evaluatie_en_advies_governance_rldfg.pdf

Zelfevaluatie en advies governance Nationaal Park Nieuwe Stijl Drents-Friese Grensstreek

